

26

ALGEMENE VERGADERING

NOTULEN

VAN DE BUITENGEWONE ALGEMENE VERGADERING VAN DE VOLKSPARTIJ VOOR VRIJHEID EN DEMOCRATIE, GEHOUDEN OP ZATERDAG 22 JANUARI 1966 OM 10.15 UUR IN CAFÉ-RESTAURANT AMERICAIN TE DORDRECHT.

De Voorzitter, Ir. K. van der Pols, opent de vergadering en heet de aanwezigen hartelijk welkom. Dit is, aldus spreker, een werkvergadering met een enkel zeer belangrijk agendapunt; hij hoopt dat hier vandaag vruchtdragend en nuttig werk in het belang van de partij kan worden verricht.

Bijzonder prettig is het dat deze keer van de gastvrijheid van de afdeling Dordrecht, bolwerk van de V.V.D., gebruik kan worden gemaakt.

Helaas heeft de algemeen secretaris, de heer Quarles van Ufford, vandaag een andere taak. Hij moet, als bestuurslid van de K.N.S.B., namelijk niet alleen de koningen van de schaatswereld in Deventer ontvangen, maar ook de koninklijke familie, die bij de belangrijke wedstrijden die daar worden gehouden als toeschouwer aanwezig zal zijn.

De beschrijvingsbrief voor deze vergadering, zo gaat spreker voort, vertoont een tekortkoming, want daarop staat niet vermeld de benoeming van een notulencommissie. Spreker stelt dit punt nu aan de orde en stelt voor als leden van de notulencommissie aan te wijzen: J. van Dijk - Dordrecht, A.E.J. Modderman - Den Haag, W. Plaizier - Groningen, die bereid zijn deze taak op zich te nemen. De vergadering stemt hiermede in, zodat aldus is besloten.

Thans komt spreker tot het belangrijkste deel van deze vergadering, nl. het vaststellen van een beginselprogramma. Hij zal nog even de voorgeschiedenis releveren.

Aan de Algemene Vergadering in Eindhoven is een schets voorgelegd van een aantal belangrijke punten van het beginselprogramma. Daarop is nogal wat kritiek ontstaan, en toen is het besluit genomen om verder te gaan met het uitwerken van een nieuw beginselprogramma door een uitgebreide commissie, die enige tijd geleden aan het Hoofdbestuur een ontwerp heeft voorgelegd. Dit ontwerp is gepubliceerd. De afdelingen en centrales hebben de gelegenheid gehad daarop opmerkingen en amendementen in te dienen, die eveneens zijn gepubliceerd. Nadien is de Partijraad bijeen geweest om over deze opmerkingen en amendementen advies uit te brengen. Ook dit advies is gepubliceerd. De Partijraad heeft zich verenigd met een door het Hoofdbestuur voorgestelde procedure om de ingediende amendementen te schiften in amendementen van wezenlijke inhoud ten aanzien van beginselen, en amendementen die op redactie en formulering betrekking hebben. Besloten werd aan de Buitengewone Algemene Vergadering voor te stellen amendementen, die op de redactie en de formulering betrekking hebben, te verwijzen naar een redactiecommissie die uiteindelijk het hele program nog eens onder de loupe zou kunnen nemen, ook al omdat het toch altijd goed is een ontwerp waarin geamendeerd is nog eens aan een complete revisie te onderwerpen. Het uitbrengen van een advies over de punten van wezenlijke inhoud bleek toen voor de Partijraad geen onoverkomelijke taak meer; de partijraad is daar in een zitting van een middag doorheen gekomen en de daaruit voortvloeiende adviezen liggen hier ter tafel. Achter sommige van die adviezen stellen ook het Hoofdbestuur en de commissie zich ten volle; er zijn er slechts zeer enkele die door het Hoofdbestuur en de commissie worden ontraden.

De Voorzitter stelt thans voor het ontwerp vandaag aan de hand van het advies van de Partijraad te bespreken, waardoor een aanzienlijke tijdsbesparing kan worden verkregen. Na afloop van deze vergadering, wanneer een uitspraak over de punten van wezenlijke inhoud ten aanzien van de beginselen zal zijn gevallen, kan het program dan worden toevertrouwd aan een redactiecommissie, bestaande uit een gedeelte van de beginselprogrammacommissie, aangevuld met een aantal vertegenwoordigers van afdelingen en centrales die zich bij het bestuderen en het amenderen van het ontwerp bijzonder

verdienstelijk hebben gemaakt. Het Dagelijks Bestuur heeft zich de samenstelling dezer commissie als volgt gedacht: voorzitter: de heer Oud; leden: de heer Alleman te Maarssen, die zich als vertegenwoordiger van de centrale Utrecht zeer veel moeite heeft gegeven, de heren Geertsema en Korthals Altes, leden van de oorspronkelijke commissie, de heren Modderman te Den Haag en Nawijn te Olst, die ook beide centrales vertegenwoordigen die zich zeer verdienstelijk hebben gemaakt, de heer Quarles van Ufford, lid van de oorspronkelijke commissie, de heer Van Tets te Rotterdam, ook weer een centrale vertegenwoordigend die zich veel moeite heeft gegeven, mevrouw Veder-Smit en de heer Vonhoff als leden van de oorspronkelijke commissie, en de heer Vis te Bussum, die zowel als lid van het Hoofdbestuur alsook als neerlandicus in de tot nu toe afgelegde fasen van bijzondere steun is geweest bij het ontwerpen van redacties en formuleringen die wat men noemt eigentijds zijn.

De bedoeling is dat, wanneer de redactiecommissie haar werk heeft voltooid, het definitieve program zal worden onderworpen aan het eindoordeel van de Partijraad, een college waarin de partij op zo breed mogelijke wijze, zowel regionaal als functioneel, is gerepresenteerd. De discussie over misschien nog een punt of een komma gaat in dat wat kleiner college makkelijker dan in een algemene vergadering. Mocht het om formele redenen noodzakelijk zijn deze eindbeslissing door de Algemene Vergadering te laten bekrachtigen, dan zou spreker gaarne zien dat dat dan ook zonder verdere discussie zou kunnen geschieden. Spreker vraagt of deze wijze van behandelen de instemming van de vergadering heeft.

De heer Ir. F. Wagenmaker (Leiden) deelt mede dat het voorstel niet de instemming heeft van de afdeling Leiden. Hij dient een motie in die als volgt luidt:

"De Algemene Vergadering van de V.V.D., in vergadering bijeen te Dordrecht op 22 januari 1966, overwegende dat een beginselprogramma de ondergrond en de begrenzing van het politieke stellingnemen vormt; dat de beslissing om een zo belangrijke en wezenlijke partijgrondslag vast te stellen aan de algemene vergadering zelf moet worden voorbehouden, is van mening dat het ontwerp van de te benoemen redactiecommissie aan de beslissing van de Algemene Vergadering dient te worden voorgelegd, en dat derhalve geen machtiging aan de Partijraad gegeven kan worden tot een definitieve vaststelling van het beginselprogramma, waarbij verder uitstel kan worden vermeden doordat de redactiecommissie ten aanzien van de omstreden punten alternatieve teksten voorstelt, waartussen de Algemene Vergadering haar keuze zal moeten doen."

Het beginselprogramma, zo gaat spreker voort, is dermate belangrijk, dat de afdeling Leiden het uit democratische overwegingen niet juist acht de definitieve vaststelling aan de Partijraad te delegeren. De Algemene Vergadering moet beslist het laatste woord hebben, en dan niet alleen als een formaliteit. Het ziet er enigszins naar uit dat de procedure wat overhaast moet geschieden en, zoals ook professor Oud in Eindhoven al heeft gezegd, we moeten deze zaak niet overhaasten. Het resultaat van vandaag moet rustig door de redactiecommissie worden bekeken. Het gaat niet alleen om punten en komma's. In de voorstellen die ter tafel liggen zijn redactionele punten die net zo goed als inhoudelijke kunnen worden gezien. Spreker acht het juist dat een algemene vergadering daarover het laatste woord heeft. Het zou vreemd zijn als een beginselprogramma werd aangenomen dat door de partijleden niet is gezien.

De Voorzitter meent dat de motie van de afdeling Leiden geen antwoord is op zijn vraag of de vergadering instemt met de door hem voorgestelde procedure.

Indien de heer Drs. A.M. Bom (Statencentrale Hilversum) het voorstel van de voorzitter goed heeft begrepen, dan betekent dit dat vandaag alle punten die door de Partijraad als slechts van redactionele aard worden gezien, buiten bespreking zullen worden gelaten. Spreker zou de vergadering bepaald willen ontraden het voorstel in

deze vorm aan te nemen, omdat zeer veel voorstellen door Hoofdbestuur en Partijraad, die zich beide duidelijk in tijdnood bevonden, onvoldoende onderkend zijn. Heel veel van de voorstellen die worden afgedaan met de mededeling: deze zijn slechts redactioneel en zullen nu verder wel in een commissie worden afgehandeld, zijn, aldus spreker, zeer bepaald toch van duidelijk principiële aard.

De Voorzitter vraagt nogmaals of de vergadering ermede instemt dat vandaag alleen de punten die in het advies van de Partijraad zijn aangeduid als inhoudelijk worden behandeld, en dat de andere punten verwezen worden naar een redactiecommissie. Besloten wordt hierover hoofdelijk stemming te houden. De stemmen worden door twee telmachines, bediend door resp. de heer Mr. F. Korthals Altes en de heer Drs. J. G. Th. Linssen, geregistreerd.

Het resultaat van de stemming is dat 266 stemmen voor en 105 stemmen tegen het voorstel worden uitgebracht, zodat het voorstel van het bestuur is aangenomen. De Voorzitter constateert dat dit betekent dat de weg voor deze vergadering nu duidelijk is. Hij stelt vervolgens voor dat het program, nadat dit door de redactiecommissie is bezien, opnieuw zal worden voorgelegd aan de Partijraad. De vergadering van heden zal dus, hetzij geheel, hetzij in grote mate, haar bevoegdheid dienen te delegeren aan de Partijraad. Spreker brengt in herinnering dat de Partijraad in zijn nieuwe samenstelling een bijzonder brede vertegenwoordiging van de partij voorstelt, dat vóór de bespreking in de Partijraad het nieuwe ontwerp gepubliceerd zal worden en dat het een ieder zal vrijstaan om contact op te nemen met die leden van de Partijraad die hem het naast staan. De leden van de Partijraad spreken natuurlijk zonder last of ruggespraak, maar spreker neemt aan dat zij zich in hun omgeving zullen oriënteren over datgene wat daar leeft. Er blijft dus allerlei mogelijkheid om ook nog de mening van het individuele lid of van de individuele afdeling of centrale te doen doordringen. Dat doet spreker volharden in zijn mening dat deze delegatie van de bevoegdheid van de algemene vergadering om het nieuwe beginselprogramma vast te stellen zonder veel bezwaar op deze wijze zou kunnen geschieden. Het Hoofdbestuur is gaarne bereid om het program na de Partijraadsvergadering nog formeel te laten bekrachtigen door de Algemene Vergadering, maar een discussie in die fase zou zich slechts over details kunnen afspelen, en het is weinig raadzaam dat in een zo grote vergadering als de Algemene Vergadering te doen plaatsvinden.

Spreker stelt nu aan de orde het voorstel of de vergadering akkoord gaat met de behandeling zoals zojuist door hem geschetst. Daartegenover ligt een motie van de afdeling Leiden ter tafel.

De heer Mr. H. C. Wesseling (Rotterdam) zou namens de afdeling Rotterdam gaarne het voorstel dat in de motie van de afdeling Leiden is neergelegd willen steunen. Inderdaad, aldus spreker, is de Algemene Vergadering het aangewezen orgaan om een beginselprogramma vast te stellen. Iets anders is dat de totstandkoming daarvan natuurlijk in hoge mate bevorderd kan worden door het aanwijzen van een redactiecommissie. Daar is Rotterdam dus ook voor. Rotterdam was er ook voor, dat bleek althans in meerderheid bij de stemming daarnet, dat men zich vandaag voor wat het debat betreft beperkt tot die wezenlijke punten, die zijn vermeld in het advies van de Partijraad. Maar dat betekent dat de taak van de redactiecommissie een bijzonder zware is. Die redactiecommissie zal naar aanleiding van de amendementen die vandaag zullen worden aangenomen of verworpen, de oude tekst nog eens terdege moeten bekijken. Men kan niet volstaan met hier en daar in de tekst een amendement tussen te schuiven; het lijkt zeer gewenst, ook met het oog op de begrijpelijkheid en de eenvoud van taal, dat de redactiecommissie de gehele tekst nogmaals doorneemt aan de hand van de besluiten van deze vergadering, en zo nodig dus ook nog redactionele wijzigingen aanbrengt in de teksten waarover de vergadering zich hier niet uitsprekt, en in de punten van wezenlijke inhoud.

Spreker acht het zelfs denkbaar dat het voor die redactiecommissie moeilijk zal zijn om op alle punten volledige overeenstemming te bereiken. Zou het niet mogelijk zijn dat de redactiecommissie, en later de Partijraad, de hoofdrichtingen die zich uit de discussies kristalliseren in alternatieve voorstellen vastlegt, en dat de Algemene Vergadering zich uiteindelijk uitspreekt in de vorm van een keuze van het ene of het andere alternatief? Spreker gelooft dat hierdoor de bezwaren tegen een hernieuwde volledige behandeling in de Algemene Vergadering, die ook in de afdeling Rotterdam gevoeld worden, ondervangen zullen worden, terwijl aan het principe dat vaststelling door de Algemene Vergadering gewenst is niet wordt getornd.

Spreker zou gaarne ook nog iets willen zeggen over de samenstelling van de redactiecommissie. Het is de afdeling Rotterdam opgevallen dat in de redactiecommissie, zoals thans voorgesteld, geen vertegenwoordigers van de afdelingen Amsterdam en Leiden voorkomen. Mede gezien de belangrijke rol die deze afdelingen in de voorbereidingen tot de discussies hebben gespeeld, zou de afdeling Rotterdam het voorstel willen doen de heren Szasz te Amsterdam en Van Emde Boas te Leiden in de redactiecommissie te benoemen; alsmede de heer De Beer te Utrecht, omdat deze zich eveneens buitengewoon verdienstelijk heeft gemaakt bij de voorbereiding van de amendementen die zijn ingediend.

De heer Mr. F. Korthals Altes (Rotterdam) wijst er op dat zojuist een principiële beslissing is genomen; onderscheid zal worden gemaakt tussen amendementen die een wezenlijke wijziging beogen van de inhoud van de artikelen en amendementen die van zuiver of voornamelijk redactionele aard zijn. Nu stellen de afdelingen Rotterdam en Leiden voor achteraf toch die amendementen van zuiver of voornamelijk redactionele aard weer volledig in de Algemene Vergadering te behandelen. Dat lijkt spreker noch consequent noch practisch. Wanneer de amendementen van zuiver of voornamelijk redactionele aard worden gezien door een commissie waarin een aantal vertegenwoordigers zitting heeft van die centrales en afdelingen, die zich buitengewoon verdienstelijk hebben gemaakt met het indienen van amendementen en het vinden van andere formuleringen, dan meent spreker dat er voldoende waarborgen zijn dat hun geluid in de redactiecommissie wordt gehoord. Wanneer de Partijraad, die op brede basis is samengesteld, en waarin ook weer de vertegenwoordigers van de centrales zitting hebben, dan vervolgens alleen de redactionele punten beziet die vandaag niet behandeld worden, dan is er geen sprake van dat het beginselprogramma niet in feite door de Algemene Vergadering is aangenomen. Als vandaag wordt beslist over de amendementen die een wezenlijke wijziging van het ontwerp beogen, dan staan nl. de beginzelen als zodanig volkomen vast, en is datgene wat er overblijft van zuiver redactionele aard.

De heer J. Gosschalk (Voorburg) wil er namens de afdeling Voorburg op wijzen dat het beginselprogramma toch wel het ultimatum is van wat de goedkeuring van een Algemene Vergadering behoeft. De samenstelling van de Partijraad is bovendien juist van dien aard, dat tegen vaststelling daardoor van het beginselprogramma in de afdeling Voorburg bezwaren bestaan. De leden van de Partijraad zijn namelijk wel de prominenten en de door en door liberalen, maar zij hebben niet allen eenzelfde hoeveelheid partijleden achter zich. Eén Kamerlid in de Partijraad heeft minder partijleden achter zich dan een vertegenwoordiger van een kamercentrale, en de verhouding is ongeveer paritair. Bijzondere haast acht de afdeling Voorburg niet aanwezig, gegeven het feit dat de V.V.D., zoals spreker dat vanmorgen nog in een ochtendblad benadrukt zag, al drie jaar bezig is om dit beginselprogramma samen te stellen. Spreker herinnert zich de vergadering in Eindhoven, waar het begin van dit programma totaal niet de instemming had van de algemene ledenvergadering, het Hoofdbestuur, de commissie die eraan gewerkt had, en nog enkele andere instanties die er bemoeienissen mee gehad hadden. Nu ligt hier wel een

gecorrigeerd ontwerp ter tafel, maar dat wil dan toch niet zeggen dat dit de algemene gedachte van de ledenvergadering weergeeft. De afdeling Voorburg stelt zich dus achter de motie van de afdeling Leiden, met dien verstande dat dus de algemene ledenvergadering, zij het misschien met een beperkte bevoegdheid voor wat de redactie-wijzigingen betreft, toch het laatste woord over het beginselprogramma krijgt.

De heer Ir. O. B. H. Stärk (Bilthoven) mag zich eigenlijk als vertegenwoordiger van de afdeling De Bilt/Bilthoven gelukkig prijzen dat de reeds jaren geleden door deze afdeling gedane voorstellen om een splitsing teweeg te brengen tussen beginselverklaring en partijprogramma nu tenslotte door zoveel mensen zijn gesteund, dat zij ook zijn opgenomen in de voorstellen van het Hoofdbestuur. Wat dat betreft zou spreker dus niets behoeven te zeggen, want door de indeling in groepen is bereikt dat een beginselverklaring opgenomen is. Spreker stelt zich volkomen achter de motie van Leiden, omdat hij niet overtuigd is dat door het Hoofdbestuur en de Partijraad in alle opzichten begrepen kan worden wat er leeft in de afdelingen. Men zou zich vandaag kunnen beperken tot het zuiver vastleggen van een beginselverklaring, en de hele rest bewaren tot zelfs na de verkiezingen. Professor Oud heeft indertijd zelf gesteld dat zulk een beginselprogramma, zoals dat vroeger genoemd werd, er eigenlijk niet is voor de grote massa.

De Voorzitter antwoordt, dat het Hoofdbestuur het bepaald noodzakelijk acht om vandaag tot overeenstemming te komen over het beginselprogramma, omdat op zeer korte termijn daarna op het Hoofdbestuur de taak rust om een verkiezingsprogramma samen te stellen. Het Hoofdbestuur wil dat bepaald doen op basis van een beginselprogramma dat kant en klaar is.

De heer A. Nawijn (Olst) moet tot zijn spijt constateren dat ondanks de voortreffelijke uiteenzetting van de heer Korthals Altes er nog een hardnekkig misverstand blijkt te bestaan. De procedure die door het Hoofdbestuur is voorgesteld komt hierop neer dat in deze vergadering stuk voor stuk wordt uitgemaakt wat van redactionele aard wordt geacht en wat van inhoudelijke aard zal zijn, zulks aan de hand van het advies van de Partijraad. Nu verbaast het spreker zeer dat de Partijraad in zijn nieuwe samenstelling, zoals men die zelf heeft gewild, blijkbaar zo weinig vertrouwen heeft dat men daaraan niet durft over te laten de toetsing van het werk van de redactiecommissie. Spreker zou dringend willen aanbevelen deze voortreffelijke procedure om werkelijk tot zaken te kunnen komen vandaag te volgen. De aandacht van het hele land is gericht op datgene wat vandaag hier gebeurt, en de V.V.D. maakt zich belachelijk wanneer zij niet vandaag tot een besluit komt.

De heer Ir. F. Wagenmaker (Leiden) wijst er op dat het niet zozeer een kwestie van geen vertrouwen in de Partijraad is, maar een kwestie van de belangrijkheid van het beginselprogramma. Veel kan aan de Partijraad worden gedelegeerd, maar een beginselprogramma vindt de Algemene Vergadering zo belangrijk dat zij er graag zelf het laatste woord over wil spreken.

De Voorzitter brengt thans de motie van de afdeling Leiden in stemming. Het Hoofdbestuur ontraadt aanneming van deze motie.

Voor de motie worden uitgebracht 141 stemmen, tegen de motie 232 stemmen, zodat zij is verworpen.

De Voorzitter neemt aan dat men nu niet meer over de samenstelling van de redactiecommissie wil stemmen. Hij zou de vergadering tot redelijkheid willen aansporen. Uiteindelijk hebben alle centrales vertegenwoordigers in de Partijraad, die na de redactiecommissie weer aan het woord komt, en op deze wijze zijn toch bepaald alle mogelijke openingen gegeven om ieders mening tot zijn recht te doen komen.

De heer Oud, aldus spreker, heeft er bepaald ook bezwaar tegen dat een redactiecommissie waarin over detailpunten moet worden gesproken een al te grote omvang heeft. De heer Oud is zelfs van mening dat met een nog verder uitgebreide redactiecommissie niet te werken zou zijn, en hij zou het voorzitterschap daarover niet meer ambiëren. Spreker stelt voor over dit onderwerp niet meer te stemmen en het voorstel van het bestuur bij acclamatie te aanvaarden.

De heer Dr. A.M. Bom (Hilversum) komt niet met een voorstel om de redactiecommissie uit te breiden, maar wil zich graag aansluiten bij het voorstel van de voorzitter om in de redactiecommissie te benoemen hen, die zich intensief hebben bemoeid met de totstandkoming van dit beginselprogramma en met de indiening van amendementen. Hij zou daarom willen voorstellen om in de plaats van Dr. A.J. Vis, die door omstandigheden zich met de totstandkoming van het beginselprogramma, behoudens in één Hoofdbestuurvergadering waarin hij als gast aanwezig was, in het geheel niet heeft bemoeid, te benoemen de heer J.F. Meyeraan te Naarden, die bijzonder veel werk van dit beginselprogramma heeft gemaakt. Spreker moet tot zijn spijt zeggen dat het vele werk dat door de heer Meyeraan in het gebied van de Statencentrale Hilversum aan dit beginselprogramma is besteed niet bekend is, omdat naar spreker vreest door een misverstand op het Algemeen Secretariaat meer dan de helft van de voorstellen, die door de Statencentrale Hilversum zijn ingediend, onder tafel zijn verdwenen en door het Hoofdbestuur niet zijn gepubliceerd. Spreker vreest dat het Hoofdbestuur er niet eens kennis van heeft genomen. De Partijraad heeft in ieder geval van meer dan de helft van de voorstellen van de Statencentrale Hilversum geen kennis kunnen nemen. Spreker zou dus willen voorstellen om in plaats van de heer Vis, die overigens geen neerlandicus is, zoals in de voorstellen van het Hoofdbestuur staat, maar historicus, de heer J.F. Meyeraan te benoemen.

De heer Mr. F. Korthals Altes (Rotterdam) merkt op dat de heer Vis de bevoegdheid heeft om Nederlands te doceren, en dat ook doet, en om die reden in de commissie is benoemd. Wat betreft de voorstellen van de Statencentrale Hilversum, die onder de tafel zouden zijn geraakt, moet spreker de Statencentrale Hilversum aanraden om dan te kijken onder de eigen tafels, want dat is dan in de Statencentrale Hilversum gebeurd en niet op het Algemeen Secretariaat.

De Voorzitter deelt mede dat het Hoofdbestuur volhardt bij zijn voorstel inzake de samenstelling van de redactiecommissie.

De heer Ir. F. Wagenmaker (Leiden) verklaart dat de afdeling Leiden het voorstel van de afdeling Rotterdam steunt tot het toevoegen van de heren De Beer, Van Emde Boas en Szasz.

De heer C.W. Visser (Amstelveen) wil erop attent maken dat door het Hoofdbestuur is gesteld dat in de Partijraad, die uiteindelijk zal beslissen over datgene wat de redactiecommissie voorstelt, iedereen voldoende en naar behoren vertegenwoordigd is. Als dat door het Hoofdbestuur wordt gezegd, dan meent spreker dat men daar genoeg mee moet nemen en dat men niet moet spreken over heren die actief zijn geweest. Actieve mensen hoeven niet deskundig te zijn. Verder zou spreker erop attent willen maken dat het vijf minuten voor twaalf is. Hij zou dus willen vragen slechts met voorstellen te komen die van feitelijk belang zijn, en die ook niet steeds tegen het vertrouwen in het Hoofdbestuur ingaan. Kortom, spreker zou willen voorstellen om nu eindelijk over te gaan tot de orde van de dag.

De Voorzitter gelooft dat de acclamatie die op de interventie van deze spreker volgde duidelijk maakt dat de vergadering het met hem eens is; het Hoofdbestuur is het ook met hem eens.

Niemand blijkt meer stemming te verlangen, zodat de redactiecommissie conform het voorstel van het Hoofdbestuur is samengesteld.

Thans gaat spreker over tot hoofdstuk C van het advies van de Partijraad, nl. aan de in te stellen redactiecommissie te verzoeken het program in hoofdstukken in te delen, zoals door de afdeling Rotterdam is voorgesteld. Voorts adviseert de Partijraad alle door niet tot het indienen van amendementen en wijzigingsvoorstellen bevoegde commissies gedane suggesties ter overweging te geven aan de redactiecommissie. Spreker vraagt of de vergadering zich hiermede kan verenigen.

De heer J.F.Meyeraan (Naarden) dacht dat het principiële punt was het aannemen van een beginselverklaring, zoals gesteld door de afdeling De Bilt/Bilthoven. Spreker meent dat het alleszins aanbeveling verdient om eerst het voorstel van De Bilt/Bilthoven als zodanig te behandelen, en pas daarna, zonder overhaasting, verder te gaan. Dat de V.V.D. de risé zou zijn als het program vandaag niet klaar komt is spreker met de voorzitter bepaald niet eens. Het zou een risé zijn als de vergadering na over 6 of 7 artikelen uitvoerig te hebben gesproken, daarna de resterende 16 of 17, die zeer belangrijk zijn, die zeer de aandacht hebben getrokken ook in de pers, en waar nog wel wat naar sprekers idee gefundeerde kritiek op is geweest, net zo zou moeten afraffelen als waarschijnlijk in de Partijraad is gebeurd. Spreker wil niet nalaten alle hulde te brengen aan de snelheid waarmee bestuur en Partijraad de vergadering hebben voorzien van de stukken, maar als men nagaat dat naarmate het advies verder komt veel meer punten naar de redactiecommissie worden verwezen, dan kan spreker zich niet aan de indruk onttrekken dat de Partijraad in tijdnood is geweest. Dat is begrijpelijk. Dat is deze vergadering ook, en spreker gelooft dat de V.V.D. eerder de risé zou worden als zij de zaak vandaag zou willen forceren.

De Voorzitter antwoordt dat naar zijn mening het advies van de Partijraad volkomen redelijk is. Bij een indeling, zoals door Rotterdam is voorgesteld, behoudt men een scheiding tussen algemene beginselen en een aantal andere hoofdstukken. Daarvoor is helemaal geen omverwerping van het voorstel van de commissie noodzakelijk; dat vereist slechts een betrekkelijk ondergeschikte herrangschikking van een aantal artikelen, want de beginselprogramcommissie had in wezen dezelfde indeling ook al op de basis van het oude program gevolgd.

Spreker volhardt in zijn voorstel om het algemene advies zoals onder C geredigeerd in deze vergadering aan te nemen. Hij constateert dat de vergadering zich, misschien met een enkele stem tegen, daar voor uitspreekt.

De heer Mr.D.F.Went (Leeuwarden) vraagt of het de bedoeling is ook de suggesties van de Culturele Commissie in handen van de redactiecommissie te stellen. Hij acht deze daarvoor toch te belangrijk, en denkt daarbij mede aan zaken als ruimtelijke ordening en recreatie.

De Voorzitter kan beloven dat vandaag het geraamte van de culturele paragraaf zal worden vastgesteld. Aan de redactiecommissie zal worden gevraagd dat geraamte aan te kleden met enkele fragmenten, die wellicht aan de tekst van de Culturele Commissie zijn ontleend.

De heer L.M. de Beer (Utrecht) deelt mede dat de afdeling Utrecht er prijs op stelt een motie in te dienen, die als volgt luidt: "De V.V.D., in Algemene Vergadering bijeen op 22 januari 1966 te Dordrecht, overwegende dat het beginselprogram van de V.V.D. meer dan voorheen het geval was de belangstelling trekt van de toekomstige kiezers, overwegende dat een toelichtende brochure nooit een duidelijk en eenvoudig gesteld beginselprogram kan vervangen, geeft de redactiecommissie in ernstige overweging het beginselprogram in dusdanige taal en stijl te redigeren dat het voor een groot publiek begrijpelijk is, waarbij de beginselen zoveel als mogelijk is vanuit een positief standpunt dienen te worden benaderd, en gaat over tot de orde van de dag".

De Voorzitter deelt mede dat het Hoofdbestuur niet het minste

bezwaar heeft tegen deze motie en haar gaarne aanvaardt.

Thans kan spreker tot hoofdstuk D overgaan: de artikelsgewijze adviezen van de Partijraad.

Spreker stelt aan de orde artikel 1. Het advies van de Partijraad om het amendement van de afdeling Amsterdam tot invoeging in de eerste regel van de woorden "als liberale partij" te aanvaarden, wordt door de vergadering overgenomen. De Partijraad adviseert de amendementen van de afdelingen Rotterdam, Den Haag en Hilversum (voorzover dit strekt tot het laten vervallen van het woord "sociale" voor "gerechtigheid") te verwerpen.

De Partijraad adviseert voorts om de amendementen van de afdelingen Voorschoten, Zwolle, Apeldoorn en Hilversum (voorzover dit strekt tot vervanging van het woord "allen" door "alle Nederlanders") te verwijzen naar de redactiecommissie.

De Partijraad adviseert tenslotte de redactiecommissie te verzoeken om de door het amendement van de afdeling Rotterdam als aanhef van artikel 1 voorgestelde passages over "de bevordering van de vrije geestelijke en maatschappelijke ontplooiing van alle mensen" en over het beginsel der non-discriminatie op te nemen aan het slot van artikel 4.

De heer Mr. M. J. van Emde Boas (Oegstgeest) zou over dit laatste punt een enkele opmerking willen maken. Het Rotterdams voorstel incorporeert naar sprekers mening twee gedachten die buitengewoon essentieel zijn. In de eerste plaats - en is er een meer liberale gedachte? - de bevordering van de vrije geestelijke en maatschappelijke ontplooiing van alle mensen. In de tweede plaats - en ook hier geldt: is er een meer liberale gedachte? - het beginsel van de non-discriminatie. Deze gedachten zijn zo essentieel dat zij naar sprekers mening een plaats verdienen voorop en bovenaan in het beginselprogramma, dat immers de leidraad en de wegwijzer zal zijn bij het actuele politieke streven.

Onze bezwaren tegen het ontwerp, zo gaat spreker voort, zijn U bekend. U weet dat het niet zozeer gaat om datgene wat in het ontwerp staat, dan wel vooral om hoe het er staat en om wat er niet in staat. Met name ontbreekt - en dat is een bezwaar dat praktisch allerwegen kenbaar is gemaakt, zowel door de afdelingen als in de pers - een voldoende omlijnde stellingname van wat de V.V.D. nu eigenlijk precies wil in deze snel veranderende en in toenemende mate gecompliceerde maatschappij. Het programma is te statisch, de dynamiek ontbreekt. Artikel 1 is naar sprekers mening een voorbeeld daarvan. Het spreekt van een uitgangspunt van ons staatkundig streven, het geeft geen doel aan van dat staatkundig streven, het is een mijlpaal maar geen richtingaanwijzer. En nu gelooft spreker dat het goede van het Rotterdamse ontwerp is dat het die richting wel aangeeft. Het geeft een duidelijke indicatie van het liberale streven, namelijk de bevordering van de vrije geestelijke en maatschappelijke ontplooiing van ieder mens zonder onderscheid naar ras, geloof, kleur, e.d. Het is deze non-discriminatoire ontplooiing waar het nu en in de toekomst meer en meer om zal gaan. Het gaat er om de individuen de noodzakelijke leefruimte te geven waar zij in deze gecompliceerde en intrinsiek samenhangende maatschappij steeds meer naar zullen verlangen en die hen ook toekomt, wil hun individualiteit tot haar recht kunnen komen. Dit onderscheid geeft ook de afbakening aan van die partijen waar de nadruk niet ligt op de individualiteit, maar op de collectiviteit. Dit streven zal nu eens maatregelen vereisen die het overheidsingrijpen beperken, maar dan weer het overheidsingrijpen zelf kunnen vorderen teneinde de noodzakelijke voorwaarden te scheppen voor de vrije ontplooiing van het individu. Wij zullen het individu moeten beschermen, doch evenzeer zijn vrijheid beperken door de zorg voor de vrijheid van anderen. Wij zullen de leefruimte moeten creëren op sociaal, economisch, maatschappelijk en cultureel gebied om de vrije ontplooiing van alle mensen tot een waarachtige realiteit te maken en daarbij baseren wij ons op onze beginselen van vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en sociale gerechtigheid, die nader in het programma worden uitgewerkt.

Maar het doel van onze politiek is zo belangrijk dat het niet mag worden weggemoffeld in artikel 4 van het beginselprogramma als slechts een uitwerking van het beginsel vrijheid. Onze beginselen behoren voorop te staan, en ons doel wordt door al die vier beginselen gedragen. Artikel 1 geeft het thema aan waarop wij onze muziek maken en op basis van dat thema wordt er uitwerking aan gegeven in ons beginselprogramma en straks in ons verkiezingsprogramma. Door eerst de richting aan te wijzen waarnaar wij streven in ons staatkundig beleid presenteren wij ons aan de kiezers en aan het volk als een dynamische partij die weet waar zij naar toe wil. Spreker zou dus willen voorstellen dat de vergadering het amendement van Rotterdam, de voorgestelde passages als aanhef van artikel 1 op te nemen, overneemt.

De heer Prof. Mr. P. J. Oud (Rotterdam) zou hier gaarne een paar woorden over zeggen. Er is natuurlijk, aldus spreker, over hetgeen de heer Van Emde Boas zegt over het doel en het beginsel van de partij helemaal geen verschil van mening, daar zijn wij het helemaal over eens. Het gaat er alleen om hoe men dit nu op een ordelijke wijze in het beginselprogramma formuleert, en nu is de opzet van het beginselprogramma deze - op dit punt is het ook in overeenstemming met het bestaande beginselprogramma - : artikel 1 begint te geven het karakter van de partij, in het bijzonder als niet-confessionele partij, en daarom stellen wij in die eerste alinea van artikel 1 dat de partij het verenigingspunt wenst te zijn - en daarmee wordt precies het karakter van de partij weergegeven - van allen die op grond van hun overtuiging dat vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en sociale gerechtigheid de fundamenteen moeten zijn van de samenleving de in dit programma neergelegde beginselen tot uitgangspunt willen nemen van hun staatkundig streven. Dat is ons uitgangspunt, en dan voegen wij eraan toe dat wij van overtuiging zijn - en dat is het karakter van onze partij - dat men een verschillende levensbeschouwing kan hebben en staatkundig dezelfde doeleinden zal blijven nastreven. Die doeleinden zijn kort in het algemeen in die vier woorden samengevat. Dan volgen daar twee andere artikelen op, daar zullen wij nog wel afzonderlijk over spreken, over de taak van een staatkundige partij t.a.v. de staatkundige opvoeding, en over wat wij zien als het karakter van de Nederlandse samenleving, en dan wordt vervolgens in artikel 4 niets weggemoffeld - hoe kan iemand nu zeggen dat je iets wegmoffelt, omdat het een paar artikelen verder in het programma staat? - maar dan houdt artikel 4 zich bezig met de vrijheid van de mens, en artikel 4 zegt dan in de laatste zinsnede van de eerste alinea dat de partij verlangt dat bij het bepalen van de mate en de vorm der gebondenheid steeds als doel voor ogen zal staan het waarborgen van een zo groot mogelijke geestelijke staatkundige en maatschappelijke vrijheid voor allen. En wanneer men nu in de zin van het amendement in deze redactie wat wil veranderen, dan heeft het Hoofdbestuur daar natuurlijk geen enkel bezwaar tegen. Over het beginsel zijn wij het allemaal eens, maar als men meent dat het in artikel 4 misschien nog wat duidelijker kan worden geformuleerd, en als men dan zegt: neem het beginsel der non-discriminatie in artikel 4 op, dan is daar geen enkel bezwaar tegen; het is alleen een punt waarover de redactiecommissie zich nog eens moet beraden. Maar als men dat gaat inlassen in artikel 1, dan komt naar sprekers stellige overtuiging de opzet van het programma in het gedrang, omdat artikel 1 begint - en dat is naar zijn mening het eerste wat wij hebben te doen - met het bepalen van het standpunt van onze partij als niet-confessionele partij. Spreker zou willen voorstellen daaraan vast te houden. Ten aanzien van de vraag hoe het beginsel van de vrijheid nog wat duidelijker kan worden geformuleerd, en of het beginsel van de non-discriminatie in artikel 4 thuishoort kan in de redactiecommissie rustig worden overlegd, want één ding is gelukkig, daar is in de hele partij over deze beginselen niet het geringste verschil van mening.

De heer Mr. M. J. van Emde Boas (Oogstgeest) zou in de eerste plaats willen zeggen dat hij het altijd als een eer en een moeilijke eer beschouwt om met professor Oud van gedachten te wisselen, vooral op punten waarop de heer Oud en spreker het zo volkomen eens zijn. Er is geen enkel principieel verschil van mening over deze voor het liberalisme essentiële zaken. Artikel 1 is de mijlpaal, het is de grondslag van onze partij waaraan wij niet mogen raken, zouden wij niet helemaal het karakter van liberale partij verliezen. Maar de grondslag richt ons ergens toe, ons streven is gericht, en vooral in een maatschappij die zo ongelofelijk ingewikkeld wordt, is het essentieel en belangrijk om maatregelen te treffen opdat de mens, de individu, de beginselen en de principes van het liberalisme volledig kan beleven. En daarom vraagt spreker nu in 1966 een toevoeging die in 1948 misschien nog niet noodzakelijk was, een toevoeging waar onze jongere kiezers, waarmee spreker intens contact houdt, om vragen. Die jongere kiezers vragen: waarop richten jullie je? Jullie richten je op basis van je beginselen op de versterking van de individualiteit in een maatschappij die zich richt op de collectiviteit. En dan vindt spreker dat zo belangrijk dat het hem er om gaat dat dit voorop staat in het beginselprogramma, dat het wordt gesteld bij de vaan die de partij draagt. Het doel van het liberale streven wordt in volle omvang belicht als dit opgenomen wordt onmiddellijk bij de grondslag van onze partij. De heer Oud heeft gezegd: dan haalt men het stramien van het programma uit elkaar. Spreker ziet dat niet zo goed. Hij gelooft dat een programma, wanneer het een grondslag geeft, tevens onmiddellijk de richtlijn mag geven. Hij ziet niet goed waarom het streven naar de verdediging van de individualiteit, iets dat zo essentieel wordt, niet voorop kan staan zonder dat men daarmee de balans of de opzet van het programma uit elkaar haalt. Daarom veroorlooft spreker zich dit verschil van mening met de erevoorzitter, omdat hij gelooft dat vooral voor ons imago naar buiten, voor ons appeal op de kiezers, het zo belangrijk is dat wij voorop stellen: wij streven, op basis van onze beginselen, naar een maatschappij waar de individu zich vrij kan ontplooiën, geestelijk en maatschappelijk, en wij zijn bereid, en dat wordt dan onmiddellijk in het begin van het programma genoemd, daarvoor die maatregelen van de overheid te eisen die noodzakelijk zijn om het individu deze leefruimte te verschaffen, terwijl wij ook niet terugdeinzen voor die maatregelen die het ingrijpen van de overheid beperken, wanneer de vrijheid te eng wordt.

De Voorzitter krijgt van de heer van Emde Boas toch de indruk dat deze niet erg goed heeft geluisterd naar wat de heer Oud zo juist heeft gezegd.

Wij hebben ons verenigd, aldus spreker, met het voorstel om de artikelen 1 tot en met 5 - er kan nog over een artikel 5A gesproken worden - als algemene beginselen voorop te zetten. Nu kunnen wij natuurlijk wel proberen om die 5 artikelen tot één artikel te comprimeren, om geen enkel van de daarin uitgesproken belangrijke beginselen voorrang boven de andere te geven, maar dan wordt het een onleesbaar document. In het allerbelangrijkste hoofdstuk I, algemene beginselen, wordt artikel 4 geheel gewijd aan de vrijheid in al haar facetten, en zowel de commissie als het Hoofdbestuur en de Partijraad waren allen van mening dat de toevoeging die door Rotterdam werd beoogd met het oog op de homogene structuur van het programma - die homogene en duidelijke structuur, waarover de vergadering zojuist met algemene stemmen een motie heeft aangenomen - het beste in artikel 4 kon worden opgenomen.

De heer P. L. O. Offerhaus (Leiden) sluit zich aan bij het voorstel van de heer Van Emde Boas, omdat wat ons in de liberale partij verenigt is ons doel en niet datgene waar wij tegen zijn. Daarom gelooft spreker dat het veel beter is om de doelstelling voorop te zetten en vervolgens het onderscheid met de confessionele partijen aan te duiden.

De heer Prof. Mr. P.J. Oud (Rotterdam) zou hier alleen op willen zeggen dat wij toch beginnen met voorop te stellen het karakter van de partij. Numero één is toch voor ons altijd geweest het karakter van de partij als een niet-confessionele partij en dat wordt nu steeds belangrijker als men ziet wat er overal te doen is. Als men het rapport leest van die commissie uit de K.V.P., dan ziet men hoe buitengewoon belangrijk het voor de hele partijformatie in Nederland is om dat beginsel van onze partij als niet-confessionele partij voorop te stellen, uitgaande van de overtuiging dat men dezelfde confessie kan belijden en politiek verschillende kanten kan uitgaan, ofwel verschillende confessies kan belijden en het wat het staatkundige betreft samen eens kan zijn. Daarop is de partij van het begin af aan gegrondvest, daar moet zij naar ons aller mening op gegrondvest blijven, en dat hoort naar sprekers mening vooraan in het beginselprogramma.

De heer Jhr. Mr. G.O.J. van Tets (Rotterdam) wil er nog even op wijzen dat noch de heer Van Emde Boas noch iemand die zijn voorstel heeft gesteund, heeft voorgesteld om dit aspect te schrappen. Er is helemaal niet voorgesteld om iets te schrappen, alleen om iets toe te voegen.

De heer H.J.L. Vonhoff (Amsterdam) gelooft dat juist met de interventie van de heer Van Tets een heel belangrijk punt is bereikt. Het gaat hier namelijk inderdaad om een toevoeging, en nu is het naar sprekers oordeel duidelijk dat deze toevoeging geen verduidelijking brengt maar de zaken onduidelijker maakt, in de eerste plaats omdat het schema van het beginselprogramma, zoals dat door Professor Oud uiteen is gezet, een ander is; in de tweede plaats omdat de doelstelling uiteindelijk alleen maar kan voortvloeien uit de maatschappijvorm die in de eerste alinea is vastgelegd. Als men de doelstelling daaraan vooraf laat gaan, dan bereikt men daarmee het tegenovergestelde van wat men wil. Men bewijst daar de partij geen dienst mee, en uit een oogpunt van publiciteit maakt men de zaak onduidelijker.

De heer J.F. Meijeraan (Naarden) denkt de discussie te kunnen bekorten als het advies van de Partijraad zou kunnen worden gewijzigd in: het beginsel van de non-discriminatie moet in het beginselprogramma worden opgenomen, doch later zal worden gezien waar. Men kan dit pas beoordelen als de eerste vier artikelen hun gestalte hebben gekregen. Daarom overigens vreest spreker de machtiging aan redactiecommissie en Partijraad.

De heer P.G.J. Westerlaken (Amsterdam) heeft alleen behoefte om één ding te zeggen, namelijk de reden waarom hij lid van deze partij is geworden. Dat is niet om iets wat de partij niet was, maar om iets wat de partij wél was, en daarom heeft spreker er sterke behoefte aan om datgene wat de partij wél is in het eerste artikel op te nemen.

De Voorzitter constateert dat de strekking van sprekers voorstel is de artikelen 1 tot en met 5 in één artikel onder te brengen; maar dat is onpraktisch; het advies van de Partijraad is deze artikelen onder te brengen in een hoofdstuk Algemene Beginselen.

Spreker zal nu tot stemming overgaan.

"Voor" is voor het advies van de Partijraad, "tegen" is tegen het advies van de Partijraad.

De uitslag van de stemming is dat 188 stemmen voor en 176 stemmen tegen het advies van de Partijraad zijn uitgebracht.

De vergadering wordt thans geschorst voor de lunch.

Om 13.30 uur heropent de Voorzitter de vergadering, en stelt aan de orde artikel 2 van het beginselprogramma.

De afdeling Rotterdam heeft een amendement ingediend om het woord "opvoeding" te vervangen door "vorming".

De vergadering gaat daarmee akkoord.

Ten aanzien van de tweede zin van dit artikel adviseert de Partijraad deze te redigeren: "dat het volk in zijn verscheidenheid een eenheid moet vormen . . .".

Ook hiermede kan de vergadering zich verenigen.

Tenslotte adviseert de Partijraad de amendementen van Leeuwarden, Voorschoten, Den Haag en Hilversum niet aan te nemen, en de amendementen Apeldoorn en Zwolle te verwijzen naar de redactiecommissie.

De heer J.F. Meijeraan (Naarden) vraagt het advies zodanig te wijzigen dat het voorstel van de statencentrale Hilversum ook wordt verwezen naar de redactiecommissie.

De heer Ir. F. Wagenmaker (Leiden) merkt op dat het woord verdraagzaamheid in het belangrijke artikel 1 voorkomt als een van de grondpilaren waarop de partij is gegrondvest; dit komt nu in dit artikel weer naar voren. Evenwel zou spreker toch de redactiecommissie in ernstige overweging willen geven om deze verdraagzaamheid nog eens wat beter uit te werken, want verdraagzaamheid is niet alleen maar het aanvaarden van andersdenkenden, het heeft een veel diepere inhoud. Het is het kunnen verdragen dat een ander mens anders is en hem de ruimte gunnen om dat te zijn en dat houdt nog veel meer in dan alleen maar het verdragen van een ander. Spreker zou beslist graag willen dat de redactiecommissie dit punt nog eens goed overdacht.

De Voorzitter wil hier direct op antwoorden. Hij gelooft juist dat het woord verdraagzaamheid in de Nederlandse taal datgene uitdrukt wat de vorige spreker bedoelt, en dat dat heel wat anders is dan het in de gewone omgangstaal gebruikte woord. Spreker is geen groot Neerlandicus, maar hij heeft een bijzonder levendige belangstelling voor de Nederlandse taal, en hij zou dit toch echt wel uit zijn eigen overtuiging willen zeggen.

Tot de eerste spreker zou de Voorzitter willen zeggen dat hier een zeker commentaar op de inhoud en de bedoeling van dit artikel op zijn plaats is. Wij stellen hier dat medewerken aan de staatkundige vorming van een volk niet alleen de taak is van de V.V.D., want dat zou wat pedant zijn, maar wij beschouwen dit als de belangrijkste plicht van een politieke partij, d.w.z. van elke politieke partij. En bij het verder lezen van dit artikel zal men zien dat wij ons hier ook een beetje tot andere politieke partijen richten, omdat wij nu eenmaal in ons vaderland gesteld zijn voor een situatie dat wij niet met een tweepartijensysteem maar met een veelpartijensysteem te rekenen hebben, en dat het voor elke partij op zichzelf ondoenlijk is om zonder rekening te houden met anderen politiek te voeren. Daarom leggen wij een bijzondere nadruk niet alleen op de verkondiging van eigen overtuiging, maar ook op het betrachten van verdraagzaamheid tegenover andersdenkenden en op de bereidheid tot samenwerking op alle terreinen waarop aanhangers van verschillende richtingen kunnen samengaan. Deze gedachte kwam ook tot uiting in het bestaande beginselprogramma. En nu is het zo dat niet alleen het opnemen van nieuwe formuleringen in ruime kring bijzondere aandacht zal trekken, maar ook het weglaten van vroeger gebezigde formuleringen. Daar zal men meer achter zoeken dan er wellicht achter schuilt. Het Hoofdbestuur stelt daarom voor dit artikel, dat in grote mate overeenkomt met het overeenkomstige artikel in het vorige beginselprogramma, in deze vorm in het nieuwe programma op te nemen. Daarmee heeft spreker de heer Meijeraan beantwoord, die niet wilde spreken over de belangrijkste plichten van "een politieke partij", maar van de "V.V.D.". Spreker gelooft dat dat ten stelligste moet worden ontraden; dat is ook de reden waarom het amendement van de statencentrale Hilversum wordt ontraden. De heer Meijeraan heeft gevraagd om dit naar de redactiecommissie te verwijzen; wanneer wij dat deden zouden we ons te makkelijk van onze taak afmaken. Dit is een principiële zaak waarover spreker graag een uitspraak van de vergadering wil hebben.

De heer P.L.O. Offerhaus (Leiden) meent, dat de eerste vraag is of het begrip verdraagzaamheid positiever geformuleerd moet worden of niet. Spreker dacht dat er een motie is aangenomen waarin gezegd wordt vooral duidelijk te zijn; in geval van twijfel dient dus ook de verdraagzaamheid goed te worden geformuleerd. Het tweede punt is dat in artikel 2 als beginsel gesteld wordt de medewerking aan de

opvoeding van het volk. Spreker dacht dat het een minstens zo belangrijke taak is van een politieke partij om ook deel te nemen aan het landsbeleid. Hij zou de vergadering in overweging willen geven dit punt aan de redactiecommissie voor te leggen.

De Voorzitter kan dit moeilijk als een amendement beschouwen en gelooft bovendien dat wij hiermee nu toch wel open deuren intrappen. Hij dacht dat een politieke partij per definitie een instelling is om aan het politieke leven deel te nemen.

Het amendement van de afdeling Hilversum wordt vervolgens door stemming bij handopsteken verworpen.

De afdeling Leeuwarden neemt haar amendement terug, evenals de afdeling 's-Gravenhage. Het amendement van de afdeling Voorschoten vindt geen ondersteuning bij de vergadering.

De amendementen van de afdelingen Apeldoorn en Zwolle zullen door de redactiecommissie in overweging worden genomen.

Artikel 3.

De heer Jhr. Mr. G.O.J. van Tets (Rotterdam) deelt mede dat de afdeling Rotterdam voorstelt dit artikel te beperken tot een korte opmerking over de waarde van christendom en humanisme. Het voornaamste bezwaar tegen de historische beschouwingen in dit artikel is het feit dat het beeld van de partij daardoor zou kunnen worden afgeschilderd als gericht op het verleden in plaats van gericht op de toekomst, zoals wij ons zo graag als een jonge, dynamische en vooruitziende partij willen presenteren.

Er is hier wel tegengeworpen dat wij ons met dit artikel willen afzetten tegen de anti-revolutionaire partij en de christelijk-historische unie, die Oranje trachten te usurperen als calvinist. Spreker vindt dat wij als liberalen ons niet moeten mengen in dergelijke paratheologische disputen. Laten wij het maar aan de protestants-christelijke partijen overlaten te praten over een reformatorisch verleden, en ons bepalen tot de zaken van vandaag en morgen. Het gaat om de beginselen van nu, niet eens die van 1948 laat staan die van 1648.

Er is ook gezegd dat dit artikel onbegrijpelijk is voor het publiek. Dat zal voor grote delen van het publiek misschien wel opgaan, en ook zal wel de tegenwerping waar zijn dat velen van het publiek het toch niet lezen. Maar wat men wel leest en hoort zijn de commentaren die op ons program in de krant, bij de radio en de t.v. zullen verschijnen, vooral bij de laatste categorie waarbij wij ons moeilijk zullen kunnen verweren. Ook al is het misschien juist wat er staat in artikel 3 - en dat geldt ook voor andere artikelen - wij moeten ons realiseren dat ons program het publiek in belangrijke mate slechts zal bereiken via zeer onwelwillende commentatoren, die zullen proberen iets uit het verband van ons program te lichten en ons daarmee alleen zwart te maken. Spreker gelooft dat wij deze commentatoren zo weinig mogelijk kans moeten geven. Natuurlijk moeten wij de accenten zo leggen als wij ze bedoelen. Spreker is het volkomen eens met de stelling van Professor Oud dat wij nooit onze principes moeten verloochenen alleen om wat anderen er misschien van zullen zeggen, maar wij moeten proberen die anderen niet de kans te geven ons te schaden. Het is in dit licht dat de afdeling Rotterdam de tekst, de stijl en de taal van het ontwerp heeft gezien. Het is in dit licht dat zij meent dat een historische beschouwing als die van artikel 3 best kan worden gemist, ja, beter achterwege kan blijven. Het is een aangrijpingspunt om ons af te schilderen als backward looking, intellectualistisch en hoogdravend, zo niet hoogmoedig, en we hebben voor ons zelf die geschiedschrijving niet nodig. De afdeling Rotterdam stelt daarom voor de versie van de Partijraad te handhaven.

De heer H.J.L. Vonhoff (Amsterdam) meent dat er aanleiding is op twee opmerkingen van de heer Van Tets nader in te gaan. In de eerste plaats meent spreker dat een partij, die zich richt op vandaag en morgen, zich wel degelijk ook moet afvragen waar haar geestelijke

wortel ligt. Als men op een gegeven ogenblik alleen spreekt over vandaag en morgen, en de achtergrond niet wil zien, dan is men als een vuurpijl die ongericht wordt afgeschoten. Maar de boom die vandaag groeit en morgen vrucht geeft is de boom die hecht verankerd staat in de bodem van de werkelijkheid, ook de werkelijkheid van het verleden. En als er dan gesproken wordt over beeldvorming, dan is het bepaald een duidelijke zaak dat hij die zich alleen richt op vandaag en morgen, en die alleen de interpretatie geeft van de partij van nu te zijn en het verleden zo volstrekt te willen verlooche- nen, zich openstelt voor de partij die door toevallige maatschappelijke omstandigheden om opportunistische redenen op een bepaald ogenblik bestaat. En dat is heel iets anders dan een partij die bestaat omdat hij een werkelijk geestelijk fundament heeft. En als spreker dan ziet dat een Rotterdammer Erasmus omstreeks 1648 plaatst, dan is er naar zijn mening nog eens te meer reden hier de nadruk op te leggen.

Er is, juist gezien sprekers werkzaamheden, voor hem nog een reden om op het betoog van de heer Van Tets in te gaan. Hij wil hier, en hij meent dat hij daarbij mag spreken namens het hele hoofdbestuur en de hele partij, zeggen dat hoewel wij weten dat kritische commentatoren soms in onze eigen opinie het onwelwillende naderen, wij toch vertrouwen hebben in diegenen, die op de voorste rijen in deze zaal als onze gasten aanwezig zijn, nl. dat zij zeer kritisch maar niet onwelwillend zullen schrijven.

De heer Mr. Dr. C. Berkhouwer (Heiloo) hoopt dat wij indachtig kunnen zijn aan de door ons in artikel 2 bepleite verdraagzaamheid, en dat wij althans onder elkaar een geluid kunnen beluisteren dat pleit voor handhaving van de tekst van artikel 3 zoals is voorgesteld door het Hoofdbestuur. Wanneer spreker dat geluid mag vertolken, dan doet hij dat niet uit gehechtheid aan het verleden, althans niet uitsluitend, en zeker niet omdat hij alleen maar achterom ziet. Integendeel, hij doet dit op de wijze zoals de heer Vonhoff dat al heeft gedaan, hij doet dit vanuit de geestelijke achtergrond die voor hem is neergelegd in dit artikel 3, waarvan hij eigenlijk niet aarzelt te zeggen dat het een van de rijkste artikelen is in dit beginselprogramma. Juist voor de toekomst is voor ons het meest belangrijke element van vrijzinnige politiek het klimaat van de menselijke persoonlijkheid. Het is voor spreker de vraag of de tekst van artikel 3 zoals door de Partijraad wordt geadviseerd, feitelijk wel juist is, of er wel bestaat die geest van het humanisme en het christendom. Artikel 3, zoals voorgesteld door het Hoofdbestuur, spreekt ook van een andere geest, van de erasmiaanse geest zoals die is voortgekomen uit de bronnen van christendom en humanisme, zonder te spreken van het christendom en het humanisme. Spreker vraagt zich af: welk humanisme bedoelen de voorstellers van het nieuwe artikel 3. Het voorstel van het Hoofdbestuur haakt niet aan aan een bepaald humanisme maar spreekt van de erasmiaanse geest, en spreker vindt dat artikel 3 daarom zo goed omdat het zich afzet tegen het monopoliseren van de reformatie en van Oranje door andere partijen. Dat doen wij niet, wij laten dat in het midden, wij zeggen dat die geest van geen enkele politieke of religieuze groepering het monopolie is. Spreker ziet vooruit wanneer hij de menselijke persoonlijkheid centraal stelt, en dan vraagt hij zich af: is het voor een partij als de onze, die dat wil, dan zo erg om dat te doen vanuit de geest zoals die is neergelegd in dit artikel. Spreker gelooft dat artikel 3 zoals het door het Hoofdbestuur is geredigeerd een samenhangend geheel vormt, terwijl het geamendeerde artikel 3 een feitelijke stelling geeft waarvan men zich kan afvragen of deze wel juist is.

De heer Drs. A. van Boven ('s-Gravenhage) durft, nu de parlementaire redacteur van het Haagse liberale dagblad Het Vaderland het vernieuwde beginselprogramma een muf studeerkamerstuk heeft genoemd, dat meer speciaal nog de sfeer ademt van studeerkamers van juristen en historici, waar hij als historicus tot die abjecte categorie behoort natuurlijk nauwelijks iets meer te zeggen. Maar omdat hij het

in de Haagse ledenvergadering beloofd heeft, moet het hem toch van het hart dat een deel van de Haagse leden zich gaarne schaart achter het oorspronkelijke door het Hoofdbestuur en 30 leden van de Partijraad aanbevolen onverkorte historisch gefundeerde artikel. Voor deze leden geldt met name als sterk argument, wat hier zojuist is ontkend, dat de figuur van Willem van Oranje tot op heden door de anti-revolutionaire en christelijk-historische partijen nog altijd gemonopoliseerd wordt als uitsluitend calvinistische geloofsheld, terwijl de grondvesten van onze onafhankelijkheid in zijn handelen juist voortdurend blijkt heeft gegeven van een grote verdraagzaamheid, een liberale geestesgesteldheid dus waarvoor de meeste van zijn tijdgenoten nog niet rijp waren. Door in ons beginselprogramma hiernaar te verwijzen maken wij Willem van Oranje niet postuum erelid van de V.V.D., zoals is geïnsinueerd, maar stellen wij vast dat de liberale gedachte zelfs avant la lettre aan de wieg van onze vrijwording heeft gestaan.

De heer G.G. van Manen (Alkmaar) wil zich namens zijn afdeling toch conformeren aan het geamendeerde artikel 3, hoewel dit zijns inziens ook niet klopt. Wat hier wordt gesteld over de Nederlandse samenleving is historisch niet juist, het geldt maar voor een deel. Erasmus was nauwelijks overleden toen Hugo de Groot er al in een boekenkist uitmoest. Slechts een klein deel heeft permanent uit de in artikel 3 vastgelegde gedachte geleefd; het geldt helaas niet voor de Nederlandse samenleving. Het geldt voor ons en daarom zou spreker willen zeggen: voldoende is het als wij ons beperken tot de door de Partijraad geadviseerde tekst.

De heer Mr. J. J. Nouwen (Amsterdam) vindt het onnodig dat een discussie over een punt waarover wij het in principe allemaal eens zijn hier op deze manier gevoerd wordt. De preciese historische achtergronden van onze beginselen zijn z.i. in het geheel niet van belang. Van belang is alleen welke beginselen ons ter harte gaan, en spreker vreest dat door de manier waarop dit artikel oorspronkelijk is opgesteld deze discussie is uitgelokt. Dat bewijst naar sprekers mening de onwenselijkheid van deze formulering. Nogmaals, wij zijn het over deze beginselen eens en die beginselen liggen voldoende verankerd als er gesproken wordt over de uitgangspunten van het humanisme en het christendom. Dan weet elk beschaafd mens wat daarmee wordt bedoeld. Spreker vindt het dus onverstandig en voor de image van de partij naar buiten inderdaad ongewenst om dit op een dergelijke manier in het verleden te gaan verankeren, temeer waar een beroep op een man als Erasmus ook zijn ongelukkige kanten heeft. Erasmus heeft altijd om principiële redenen geweigerd om zich aan enigerlei partij te binden. Spreker zou dus graag willen benadrukken dat de afdeling Amsterdam wat betreft de beginselen in het geheel niet van mening verschilt met de stellers van dit artikel, maar dat zij meent dat deze beknopte, vrij heldere en moderne formulering voldoende duidelijk is. En tenslotte heeft zij er geen enkele behoefte aan zich af te zetten tegen usurpatie door andere partijen van bepaalde nationale figuren. Zij meent dat het stellen van onze eigen beginselen voldoende is.

De heer Prof. Mr. P. J. Oud (Rotterdam) wil toch nog wel graag trachten in het kort uiteen te zetten waarom de commissie en het Hoofdbestuur prijs stellen op dit artikel. Er is hier gezegd: we moeten kijken naar de toekomst, niet naar het verleden; maar een politieke partij en een politieke richting kan men niet losmaken van het verleden, zij leeft uit het verleden en put uit het verleden krachten voor de werkzaamheid in de toekomst. En nu hebben wij ons af te vragen: wat is het karakter van die samenleving waarin een Nederlandse politieke partij werkzaam is? Die Nederlandse samenleving werd in de jaren van de republiek gedragen door wat hier in het program genoemd wordt de erasmiaanse geest. Als spreker dat zo zegt heeft hij een groot historicus achter zich, nl. Huizinga, die - daar zijn wij het allen over eens - een van de beste biografieën over Erasmus heeft geschreven. Hij zegt: bezie

nu eens die samenleving van de Nederlandse republiek. De regenten in die republiek van de Verenigde Nederlanden, dat weten we allemaal wel, democraten waren ze niet, het waren aristocraten, het waren autocraten, maar zij werden gearagen door een geest die volkomen verschillend was van de geest elders in Europa. Daar is, zegt Huizinga in zijn biografie, misschien met uitzondering van de republiek van Venetië, geen republiek geweest waar de leidende magistratuur zo verlicht was als in de republiek van de Verenigde Nederlanden. En als hier nu een van de sprekers komt en zegt: mooie verlichting daar: Hugo de Groot moest toch maar in de boekenkast trachten te ontsnappen - ja, waarom werd Hugo de Groot in Loevestein opgesloten? Hij werd opgesloten doordat toen tijdelijk de bovenstrooming was de geest van de calvinistische predikanten, die lijnrecht stond tegenover de erasmiaanse geest en lijnrecht tegenover wat eigenlijk de geest van de magistraten was. En nu zou spreker willen dat wij als liberale partij eens duidelijk stellen hoe wij dit zien. Men zegt dan: wat doet het er toe wat die anti-revolutionairen in hun beginselprogramma schrijven en wat doet het er toe wat de christelijk-historischen schrijven. Het is toch, gelooft spreker, altijd nog zo dat het er voor ons wel degelijk toe doet wat andere partijen in hun programma schrijven. Wij vragen ons toch altijd af of wat die andere partijen schrijven naar onze mening juist is, en als het naar onze mening niet juist is dan gaan wij het toch bestrijden? U moet, zo gaat spreker voort, zich de strijd herinneren die wij een jaar of tien geleden gevoerd hebben in de Kamer, toen het ging om de wijziging van de begrafeniswet, toen het ging om de vraag om gelijk recht te geven aan de voorstanders van crematie en de voorstanders van begraven. Het laat ons helemaal niet onverschillig wat andere politieke partijen schrijven, en als zij in hun beginselprogramma iets schrijven dat naar onze mening onjuist is, dan stellen wij in ons beginselprogramma daar een andere formulering tegenover. De anti-revolutionairen schrijven nog steeds: de anti-revolutionaire partij vertegenwoordigt de grondtoon van ons volkskarakter. De grondtoon zoals het door de Hervorming zijn stempel ontving en zich verder heeft ontwikkeld. Dat calvinisme is toch naar onze mening niet die grondtoon van ons volkskarakter. En dan beroept spreker zich weer op wat Huizinga zegt: de Nederlandse samenleving is veel minder wreed geweest in de jaren voor de negentiende eeuw dan andere landen, door die erasmiaanse geest. En dan is het ook zo dat wij helemaal niet kunnen zeggen dat er aan die erasmiaanse geest en aan de verdere ontwikkeling van die geest in onze tijd geen behoefte meer zou bestaan. Huizinga eindigt diezelfde biografie, die 40 of 50 jaar geleden is geschreven, maar niemand zal zeggen dat het vandaag niet meer geldt, dat Erasmus is geweest de grote preker van die algemene zachtmoedigheid waaraan de wereld nog zo diep, zo bitter behoefte heeft. Voor die geest komen wij op, en dan zetten wij ons bovendien in het programma nog zeer nadrukkelijk af tegen het gevaar van de totalitaire staatsconstructie. En nu adviseert de Partijraad dat wij de Nederlandse samenleving bovenal gedragen zullen zien door de geest van het christendom en van het humanisme en dat het onze overtuiging is dat de zedelijke beginselen daarvan aan de Westerse samenleving in het algemeen en aan de Nederlandse samenleving in het bijzonder ten grondslag liggen en deze behoren te blijven kenmerken. In deze redactie is niets overgebleven van het verzet dat de partij biedt tegen de totalitaire staatsconstructie. Zult u zeggen dat dat uit de tijd is om op de gevaren van die totalitaire staatsconstructies te wijzen in de wereld waarin wij op het ogenblik leven? En nu zou dat allemaal uit het programma gaan. Spreker weet wel dat men artikel 3 wel kan missen, maar het is naar zijn mening zo verschrikkelijk belangrijk als een politieke partij te kennen geeft uit welke geestesgesteldheid zij leeft. En dan: wij kunnen nu iets nieuws in het programma brengen. In de verschillende kritieken wordt gezegd: Och, wat brengt men nu eigenlijk voor nieuws? Ja, de liberale beginselen zijn vandaag aan de dag niet anders dan ze waren in 1948 toen het eerste programma werd

gemaakt, daar zijn we het allemaal wel over eens. Er staan verder een aantal dingen in het program die herzien moesten worden omdat ze nu eenmaal door de tijd achterhaald waren, maar ook al is het dus zo dat wij weten dat onze beginselen dezelfde zijn als vroeger, dan is het toch goed dat we ons de vraag stellen: hebben we dat nu vroeger wel duidelijk genoeg geformuleerd? Kunnen we niet duidelijker formuleren wat de geest is waaruit wij leven? Dat hebben wij nu in artikel 3 beproefd. En nu weet spreker wel, dat zegt men terecht, het is niet voor iedereen zo gemakkelijk te lezen. Och, er zijn in het beginselprogram een heleboel dingen die voor de gewone kiezer niet zo gemakkelijk te lezen zijn, maar het beginselprogram is ook geen stuk waarmee men massapropaganda maakt. Het beginselprogram is een stuk waarin men vastlegt op welke bodem men staat. Dat moet dan natuurlijk toegelicht worden. En dan wil spreker wel zeggen dat hij kans ziet om als hij over het beginselprogram in een kiezersvergadering zou gaan spreken aan het publiek volkomen duidelijk te maken wat wij met die erasmiaanse geest bedoelen en hoe wij, levende uit deze geest, mee willen werken aan de hervorming van onze samenleving, zodat, om nog eens met Huizinga te spreken, in die samenleving meer zou doordringen die geest van algemene zachtmoedigheid waaraan de wereld nog zo bitter behoefte heeft.

De heer G.W.Keja (Amsterdam) zegt dat Professor Oud stelt dat hij met de geest van Erasmus iets nieuws in ons beginselprogram haalt. Spreker zou graag even een klein stukje willen voorlezen uit het beginselprogram van de communistische partij. Zij voelt zich de erfgename van de geestelijke nalatenschap van Erasmus, de grote humanist, van Spinoza, de verlichte denker, en van Hugo de Groot - dat is die man uit die boekenkast. En later haalt men er zelfs nog de grote liberale denker Thorbecke bij.

De heer H.J.L. Vonhoff (Amsterdam) gelooft dat wij de heer Keja dankbaar kunnen zijn. Het is duidelijk dat de angst dat ons electoraat dit niet zou begrijpen uit de lucht is gegrepen. Wij mogen aan ons electoraat toch wel dezelfde eisen stellen als de communistische partij.

De heer L.M. de Beer (Utrecht) constateert dat hier in de partij een persistente weerstand blijkt te bestaan tegen dit nieuwe element. Zelfs indien slechts een minderheid tegen zou blijken te zijn, dan nog vraagt spreker zich af of het verstandig is het in ons nieuwe beginselprogram te brengen.

De Voorzitter zou nu tot stemming willen overgaan. Vele sprekers voor en vele sprekers tegen hebben wij gehoord, maar twee sprekers die zich voor het ontwerp van het Hoofdbestuur uitspraken waren de heren Oud en Berkhouwer. Dat zijn personen die in de voorhoede staan van het politieke leven. Aan hun oordeel moet een zeer bijzondere waarde worden toegekend.

Hierna wordt tot stemming overgegaan.

De uitslag van de stemming is dat vóór het advies van de Partijraad, dus vóór het voorstel van de verkorte redactie zich hebben uitgesproken 253 stemmen, daartegen hebben zich uitgesproken 137 stemmen en vier stemmen zijn blanco uitgebracht, zodat conform het advies van de Partijraad is beslist.

Artikel 4.

De afdelingen Amsterdam en Rotterdam hebben verklaard hun amendementen te zullen intrekken wanneer aan de redactiecommissie wordt verzocht aan dit artikel toe te voegen de door de afdeling Rotterdam als amendement op artikel 1 voorgestelde passages over de "bevordering van de vrije geestelijke en maatschappelijke ont-plooiing van alle mensen" en over de non-discriminatie. Bij de bespreking van artikel 1 is reeds conform besloten.

De Partijraad heeft geadviseerd de amendementen van Voorschoten, Zwijndrecht, Apeldoorn en Velsen te verwijzen naar de redactie-commissie.

De vergadering gaat hiermede akkoord.

De commissie tot herziening van het beginselprogramma is bij nadere overweging tot de slotsom gekomen dat de eerste zin van de laatste alinea van artikel 4 beter kan luiden als volgt: "Ter verzekering van de maatschappelijke vrijheid is samenwerking op de basis van verwezenlijking ener sociale gerechtigheid voor alle bevolkingsgroepen onmisbaar".

De vergadering kan zich met deze gewijzigde redactie verenigen.

Artikel 5.

De afdeling Rotterdam heeft verklaard haar amendement te zullen wijzigen in de volgende formulering: "Bij het streven naar verwezenlijking van al deze vrijheden behoort richtsnoer te zijn de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, die op 10 december 1948 door de Derde Algemene Vergadering van de Verenigde Naties werd aangenomen".

De Partijraad adviseert dit gewijzigde amendement te aanvaarden.

De vergadering gaat akkoord, zodat aldus is besloten.

De Partijraad adviseert de amendementen van Den Haag en Hilversum te verwerpen.

De heer Drs. A. van Boven (Den Haag) deelt mede dat de afdeling 's-Gravenhage vasthoudt aan haar voorstel om aan het door de Partijraad geadviseerde gewijzigde amendement Rotterdam over de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens uit haar oorspronkelijke amendement één zinsnede toe te voegen en wel de volgende woorden: "waarin de liberale beginselen opnieuw erkenning hebben gevonden". Dit wijkt dus iets af van de oorspronkelijke versie waarin stond: "waarin de liberale beginselen opnieuw hun erkenning hebben gevonden". Men vindt immers in deze verklaring veel terug van wat ook reeds te vinden is in de Engelse Declaration of Rights, in de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring, in de Franse Verklaring van de Rechten van de Mens, waarvan verschillende artikelen sinds het begin van de negentiende eeuw in het spraakgebruik de aanduiding liberaal hebben meegekregen. waarom dan hier niet expliciet constateren dat deze liberale beginselen blijkbaar nog steeds erkenning vinden? Men moet niet kunnen zeggen dat wij zonder enige grond de Partij van de Arbeid hebben nagevolgd door thans de Verklaring van de Rechten van de Mens aan onze beginselverklaring toe te voegen. De door Den Haag voorgestelde toevoeging komt aan dat bezwaar tegemoet.

De heer Prof. Mr. P.J. Oud (Rotterdam) beaamt dat in de Verklaring van de Rechten van de Mens liberale beginselen erkenning hebben gevonden, maar gelooft niet dat het verstandig zou zijn als wij nu die verklaring als een monopolie van ons gingen opeisen. Dat is de reden waarom de commissie en het Hoofdbestuur ook meenden beter te doen met deze aanvulling niet op te nemen. Het is niet zo dat wij in dit opzicht de Partij van de Arbeid navolgen. Wij konden deze Verklaring eenvoudig in januari 1948 niet aan ons beginselprogramma toevoegen, want zij dateert van december 1948. Dat is de hele reden, waarom wij het nu pas doen. Was de Verklaring eerder gekomen, dan zouden we haar in januari 1948 al aan ons programma hebben toegevoegd.

Over het amendement van de afdeling 's-Gravenhage wordt vervolgens gestemd.

De uitslag van de stemming is: 161 stemmen vóór het amendement van 's-Gravenhage en 232 tegen, zodat het is verworpen.

Het amendement van de afdeling Hilversum vindt geen ondersteuning in de vergadering.

De amendementen van de afdelingen Apeldoorn, Alkmaar, Voorschoten en Velsen worden conform het advies van de Partijraad naar de redactiecommissie verwezen.

Artikel 5a.

De heer L.M. de Beer (Utrecht) zet uiteen dat de argumentering om dit artikel toe te voegen tweërlei is. Er heeft zich sinds 1947, dus het jaar waarin het bestaande beginselprogramma werd samengesteld, een tweetal ontwikkelingen voorgedaan. De ene ontwikkeling is dat er een groep van kleine splinterpartijen zoals de Boerenpartij en de Liberale Staatspartij e.d. is ontstaan. Aan de andere kant zien wij een tendens, met name bij de PvdA en de KVP, om de V.V.D. meer en meer te gaan afschilderen als een conservatieve partij, die alleen maar achterhaalde vrijheden wil verdedigen, vrijheden die achterhaald zijn door de maatschappelijke ontwikkeling, en die daarmee een soort verloren strijd aan het strijden is. Nu wij een nieuw beginselprogramma gaan samenstellen moeten wij wel degelijk rekening houden met stromingen die zijn ontstaan sinds het oude beginselprogramma, en hieraan wil dit artikel tegemoetkomen. De Kamercentrales Amsterdam, 's-Gravenhage, Leiden, Rotterdam en Utrecht hebben gemeend dit artikel te moeten lanceren omdat inderdaad door de PvdA en de KVP wordt gezegd: Kijk eens even, die maatschappelijke ontwikkeling wordt steeds moeilijker, steeds ingewikkelder. Een aantal vrijheden kan men nu eenmaal niet handhaven. Terwille van de sociale orde moeten steeds meer onvrijheden ontstaan. Wij dachten dat het een goede liberale gedachte was daartegenover te stellen dat het vrijheidsideaal dynamisch van aard is, en spreker meent ook dat het een nieuw element is, een nieuwe toevoeging aan het reeds bestaande, dat wij introduceren een dynamisch vrijheidsbeleven waarbij inderdaad aan de ene kant bestaande vrijheden moeten worden opgeofferd terwille van de maatschappelijke ontwikkeling, maar daarnaast juist door die maatschappelijke ontwikkelingen nieuwe vrijheden kunnen worden verworven. Wanneer wij dit zouden benadrukken zouden wij ons kenschetsen als een liberale partij die niet het liberalisme voorstaat van alleen maar het oude verdedigen, maar het liberalisme van nieuwe mogelijkheden en nieuwe vrijheden verwerven.

De Voorzitter meent dat artikel 5a gewoon een herhaling van het voorafgaande is.

De heer Prof. Mr. P.J. Oud (Rotterdam) acht het niet alleen een herhaling, maar ook nog een slechte herhaling, want, aldus spreker, nu moet U goed zien, wat is nu het slot van het voorgestelde artikel? "De partij ziet het als haar taak deze ontwikkeling nauwlettend te volgen" - dat spreekt nog vanzelf - "en er tegen te waken dat de maatschappij alleen onvrij wordt". Dat is dus onze hele taak; niet: op te komen voor de ontwikkelin, van de vrijheid? Neen, als wij er nu maar tegen waken dat de maatschappij alleen onvrij wordt, dan is het al voldoende. Het is een volkomen ondoordacht amendement, en het merkwaardige was dat in de partijraad de vertegenwoordiger van de centrale Utrecht zei dat hij helemaal niets van dit amendement wist en er ook helemaal niet achter stond.

Bij stemming met handopsteken wordt het amendement vervolgens verworpen.

Artikel 6, hoofdstuk "Staatkundige beginselen".

De afdeling 's-Gravenhage verenigt zich ermee dat de redactiecommissie zal bezien of het beginsel der democratische regeringsvorm in de eerste zin kan worden ingevoegd.

De heer Ir. F. Wagenmaker (Leiden) zou het amendement 's-Gravenhage willen ondersteunen en het niet in handen van de redactiecommissie willen stellen. Er is namelijk een belangrijk verschil of men zegt: "De partij acht de staatkundige vrijheid hecht verzekerd in de constitutioneel-parlementaire monarchie" dan wel "De partij acht de staatkundige vrijheden het best gewaarborgd door de parlementaire democratische regeringsvorm, waarbij, gezien de historie van ons volk, de constitutionele monarchie onder het nationaal

Koningshuis van Oranje de meest aangewezen staatsvorm blijft". In het eerste geval wordt namelijk de monarchie als beginsel van de partij gesteld, in het tweede geval is de democratische regeringsvorm het beginsel, waarbij de constitutionele monarchie gezien de historie, dan als de meest aangewezen staatsvorm wordt gesteld. Dit is een uiterst belangrijk verschil. In Eindhoven heeft de heer Oud gezegd dat hij een voorbeeld zou willen nemen aan het anti-revolutionaire beginselprogramma, dat begint met uit te spreken dat de partij geen enkele staatsvorm voor de enig aanvaardbare houdt, doch daaraan toevoegt dat zij voor Nederland het grondwettig koningschap der Oranjes de meest geschikte vorm vindt. Ook in het licht van de Europese integratie, van supra-nationale lichamen e.d. lijkt het spreker volkomen logisch dat de partij zich uitspreekt voor een parlementaire democratische regeringsvorm, waarbij gezien de historie de constitutionele monarchie onder het nationaal Koningshuis van Oranje de meest aangewezen staatsvorm is, maar dat de partij zich niet in beginsel uitspreekt voor de monarchie.

De Voorzitter gelooft dat hier te veel gewicht aan een eenvoudige zaak wordt gehecht. Het is slechts een kwestie van rangschikking van woorden. Spreker gelooft dat het een onmogelijke zaak is om hier over formuleringen te praten, en verzoekt dringend de tijd niet te verdoen met futiliteiten.

Ook de heer H.J.L. Vonhoff (Amsterdam) wijst er op dat principieel en materieel geen enkel verschil van inzicht is. Materieel wordt uitgesproken dat, als de Oranjes om welke reden dan ook buiten staat zouden zijn om te regeren, er dan andere democratische parlementaire vormen zijn, die zeer waarschijnlijk niet zullen uitmonden in een monarchie. Vandaar dat in het nieuwe programma de formulering "hechte waarborg" is verdwenen, want als de loop van de geschiedenis verandert, dan is dat koningschap niet meer de meest hechte waarborg. Wij vragen om dit te delegeren aan de redactiecommissie. Er is geen principiële tegenstelling. Spreker dacht dat met deze materiële omschrijving ook de heer Wagenmaker het eens kan zijn. Er is toch geen enkel bezwaar tegen om over de materiële inhoud waar een ieder precies gelijk over denkt een principebeslissing te nemen.

De heer Prof. Mr. P.J. Oud (Rotterdam) waarschuwt dat men niet iets moet lezen wat er helemaal niet staat. Er wordt alleen geconstateerd dat de partij de staatkundige vrijheid hecht verzekerd acht in de constitutioneel-parlementaire monarchie onder het nationaal koningshuis van Oranje. Daar zijn wij het allemaal over eens. Nu wil de afdeling 's-Gravenhage daarbij uit laten komen dat die constitutioneel-parlementaire monarchie tegelijkertijd een democratische is. Daar is helemaal niets tegen, maar wij moeten even in de redactiecommissie rustig bekijken hoe men dat er nu op de beste wijze invoegt. Maar het is toch volkomen duidelijk dat wij hier helemaal niet uitspreken dat wanneer zich het ongeluk zou voordoen - want ik acht het nog altijd een ongeluk, wil ik U wel zeggen - dat het Oranjehuis zou uitsterven, dat wij dan een monarchie zouden moeten blijven? Dat staat er helemaal niet.

De heer A.E.J. Modderman ('s-Gravenhage) is de meest gereede partij bij deze bepaling, want hij is benoemd zowel in de notulencommissie van deze vergadering als in de redactiecommissie van het beginselprogramma. Spreker gelooft dus dat hij enerzijds goed zal moeten opletten of de notulen precies weergeven wat hier is besproken en dat hij anderzijds in de commissie zal moeten letten op een uitvoering in de geest van het hier besprokene. Spreker kan zich niet goed voorstellen wat daartegen kan zijn.

De Voorzitter neemt aan dat de zaak nu helemaal duidelijk is: de redactiecommissie zal dus bezien hoe het beginsel van de democratische regeringsvorm in de eerste zin van het artikel kan worden ingevoegd. Het amendement van de afdeling Zwolle wordt conform het advies van de Partijraad door de vergadering overgenomen.

De amendementen van de afdelingen Amsterdam, Hilversum, Rotterdam, Voorschoten en Velsen worden, eveneens conform het advies van de Partijraad, naar de redactiecommissie verwezen.

Artikel 7.

De Partijraad adviseert het amendement van de afdeling Hilversum te verwerpen.

De heer Drs. A.M. Bom (Hilversum) wijst er op dat in het oude beginselprogram stond dat bescherming tegen ambtelijke willekeur nodig is. De Statencentrale Hilversum meent dat het een ernstig verlies is als deze term wordt vervangen door "bescherming tegen de overheid". Zij zou er geen bezwaar tegen hebben om hier zowel bescherming tegen de overheid als ambtelijke willekeur te noemen; zij zou er evenwel de voorkeur aan geven om uitsluitend ambtelijke willekeur te noemen omdat zij meent dat dit artikel dan bepaald een krachtiger geluid laat horen.

De heer Mr. F. Korthals Altes (Rotterdam) gelooft dat wat de heer Bom en de Statencentrale Hilversum willen eigenlijk juist wordt bereikt door aanvaarding van het voorstel van het Hoofdbestuur, want ambtelijke willekeur is maar een bepaalde vorm waarin de overheid de staatsburgers onrechtmatig kan benadelen of behandelen. Naast ambtelijke willekeur kan men denken aan détournement de pouvoir en dergelijke. Vandaar "rechtsbescherming tegen de overheid"; en niet alleen maar "ambtelijke willekeur", want alle andere handelingen waardoor de overheid zich onrechtmatig kan gedragen worden dan niet genoemd. Wanneer Hilversum een zo ruim mogelijke formulering wenst zou het dus eigenlijk voor het ontwerp van het Hoofdbestuur moeten zijn.

Conform het advies van de Partijraad wordt het amendement van de afdeling Hilversum verworpen.

De amendementen van de afdelingen Rotterdam en Velsen worden verwezen naar de redactiecommissie.

De heer Mr. M.J. van Emde Boas (Oegstgeest) wil binnen de orde van de vergadering één kleine opmerking maken, namelijk over één woord. Er staat dat de wezenskenmerken van de rechtsstaat zijn "bovenal het beginsel van gelijkheid van recht voor alle staatsburgers". Dat is niet helemaal juist. Wezenskenmerk is namelijk het beginsel van gelijkheid van recht voor allen, niet alleen voor staatsburgers.

De Voorzitter acht het vanzelfsprekend dat wij ons ook tegenover andere mensen die onder onze jurisdictie vallen netjes moeten gedragen.

Artikel 8.

De afdeling Leeuwarden heeft haar amendement ingetrokken. Conform het advies van de Partijraad wordt het amendement van de afdeling Bergen (N.-H.) verworpen.

De amendementen van de afdelingen Rotterdam, Voorschoten en Velsen zullen door de redactiecommissie worden gezien.

Artikel 9.

De heer Dr. M.W.J.M. Broekmeijer (Voorburg) gelooft dat het beter is de woorden "ingepast in Atlantisch verband" te laten vallen. Over enige tijd, aldus spreker, is er misschien een samenwerking in veel ruimer verband. Wat de laatste alinea betreft, daar stelt de afdeling Voorburg zich gaarne achter, maar zij zou toch wel één toevoeging willen zien. Zij acht de passage "uit overwegingen van menselijkheid en ter verzekering van de vrede" zeer van belang, maar meent dat ook de bevordering van de internationale economische samenwerking en handel een belangrijk facet is, dat hieraan moet worden toegevoegd. Spreker zou dus willen voorstellen dat men aan de redactie van dit gedeelte toevoegt: "en ter bevordering van

de internationale economische samenwerking en handel in de wereld".

De heer Mr. M.J. van Emde Boas (Oegstgeest) gelooft dat één punt in artikel 9, zoals het er nu staat, nog onvoldoende uit de verf komt, nl. het punt van de problemen, opgeworpen door de kernbewapening. In Nederland, in kerkelijke kring en ook in politieke kring, is veel belangstelling voor dit vraagstuk. Spreker hoeft hier alleen maar te herinneren aan de rapporten van kerkelijke zijde en aan de rapporten die verschenen zijn zowel van de Partij van de Arbeid als van de Pax Christi beweging. Deze aandacht wordt ook gedeeld door de regering en door het parlement, getuige de door de regering aan de Kamer voorgelegde nota over ontwapening, internationale veiligheid en vrede, en de door de regering ingestelde adviescommissie, die zich in deze vraagstukken verdiept. De regering heeft onlangs in de Kamer uitdrukkelijk gesteld, en dat is ook door onze fractie onderschreven dat er nu en in de toekomst geen groter problemen bestaan dan die welke voortkomen uit de kernbewapening, met name dus ook het gevaar van spreiding van kernwapens. Dit probleem heeft naar het oordeel van onze regering de absolute prioriteit. Spreker gelooft dat het nuttig is dat wij in ons beginselprogram een zinsnede opnemen, waardoor het mogelijk wordt deze problematiek ook in de partij te bestuderen en in goede zin uit te dragen. Daarom zou spreker erop willen aandringen dat wij in ons beginselprogram aansluiten bij de zinsnede uit de resolutie, die met algemene stemmen is aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties - een door Ierland in november 1959 ingediende resolutie - luidende dat er is een streven naar algemene en volledige ontwapening onder doeltreffende internationale controle. Spreker zou erop willen aandringen dat de redactiecommissie deze zinsnede overneemt, en wel als volgt: "de partij steunt het streven naar algemene en volledige ontwapening onder doeltreffende internationale controle", en daaraan toevoegt: "zij acht eenzijdige ontwapening echter niet een doeltreffend middel om tot een algemeen ontwapende wereld te komen". Daarmee haalt de partij deze problematiek naar binnen; spreker gelooft dat zij daarmee een goede zaak doet.

De Voorzitter meent dat de voorgestelde redactie: "Bereid iedere poging om op doeltreffende wijze tot algemene ontwapening te geraken te ondersteunen, wijst zij iedere vorm van eenzijdige ontwapening volstrekt van de hand." precies weergeeft wat spreker bedoelt, alleen is dan niet gedefinieerd dat onder die doeltreffende wijze wordt verstaan: onder internationale controle. Maar daarvan kan men stellen dat dat een uitwerkingpunt is; er zouden ook nog andere doeltreffende uitwerkingen te bedenken zijn. Spreker zou ook na hetgeen de heer Broekmeijer heeft gezegd toch willen stellen dat door de voorgestelde redactie ten volle aan de bedoeling van de vergadering tegemoetgekomen wordt. Hij zou het namelijk bijzonder betreuren als de zinsnede over het Atlantisch verband op het ogenblik werd geschrapt. De heer Broekmeijer heeft de vergadering wel voorgespiegeld dat het verband waarin de democratie verdedigd moet worden straks nog wel eens zou kunnen worden uitgebreid met meer landen, maar spreker gelooft dat dat nog een heel eind van ons af ligt, en wanneer Australië zou toetreden, zou Australië zich rustig tot het Atlantisch verband rekenen.

De heer Ir. H. Makkreel (Amsterdam) heeft het verdrotten dat de Partijraad heeft aanbevolen het amendement van de afdeling Amsterdam te verwerpen, omdat dit te veel in details zou treden. In dit amendement staat een aantal elementen die in het voorstel van het Hoofdbestuur niet te vinden zijn en die spreker toch wel ernstig op prijs stelt. Wanneer men het program in zijn geheel bekijkt, dan vindt men in artikel 1 als grondslagen van de liberale gedachte vrijheid, verantwoordelijkheid, sociale gerechtigheid en verdraagzaamheid. Allengs begint het beginselprogram dat meer en meer over Nederlandse aangelegenheden te praten, en daarom lijkt het spreker nuttig om aan het begin van de artikelen over de buitenlandse politiek uitdrukkelijk te stellen dat deze grondslagen

ook voor de buitenlandse politiek van toepassing zijn. Spreker ziet dit niet als een detail. In de tweede plaats geeft het amendement van de afdeling Amsterdam een andere formulering voor de fundering van de ontwikkelingshulp. Het Hoofdbestuursontwerp spreekt van menselijkheid en verzekeren van de vrede; ten aanzien daarvan wil spreker zich aansluiten bij de toelichting die de afdeling Wageningen heeft gegeven op haar amendement. Wij moeten niet het gevaar lopen dat men denkt dat de V.V.D. de ontwikkelingshulp ziet als een soort aalmoes, als een voortzetting van de liefdadigheid in de stijl van honderd jaar geleden en als een soort verzekeringspremie. De V.V.D. baseert het geven van ontwikkelingshulp op de verantwoordelijkheid tegenover anderen en op de sociale gerechtigheid, niet gezien binnenlands en individueel, maar over de gehele wereld en ten aanzien van groepen van mensen. Daarom vraagt spreker of de formulering zoals de afdeling Amsterdam die in haar amendement heeft neergelegd tenminste aan de redactiecommissie wordt voorgelegd en niet door de vergadering wordt afgewezen. Daarnaast wil spreker er nog de aandacht voor vragen dat het amendement van de afdeling Amsterdam bovendien iets zegt over de verantwoordelijkheid van de ontvangers van de ontwikkelingshulp. Hij zou het op prijs stellen als ook dit element op enigerlei wijze in ons beginselprogramma tot uitdrukking zou kunnen komen.

De Voorzitter meent dat tegen verwijzing van deze elementen van het voorstel van de afdeling Amsterdam naar de redactiecommissie geen bezwaar behoeft te bestaan.

De heer G.G. van Manen (Alkmaar) heeft tot zijn verbazing gemerkt, dat Alkmaar als enige afdeling een amendement heeft ingediend over de kernwapens. Een beginselprogramma moet eigentijds zijn, het kan niet voorbijgaan aan de problemen van deze tijd en dat zijn, zoals laatst een onzer Kamerleden zeide: de kernwapens, de geboortegolf en de computer. Wegens het angstwekkende probleem van de kernwapens, die de samenleving op de grondvesten kunnen doen splijten, zou de afdeling Alkmaar het hoog op prijs stellen dat in ons beginselprogramma wordt opgenomen dat de verspreiding van kernwapens ten alle tijde moet worden tegengegaan, en dat, mits onder controle, tot geleidelijke afschaffing moet worden overgegaan. Het zou de afdeling Alkmaar spijten als aan dit belangrijke probleem van de kernwapens zonder meer voorbij werd gegaan.

De Voorzitter meent dat wanneer wij zeggen dat op doeltreffende wijze tot algemene ontwapening geraakt moet worden, dit toch insluit dat wij nog veel meer gekant zijn tegen uitbreiding van die bewapening. Wanneer wij ons echter expliciet opstellen tegen uitbreiding van kernbewapening is dat iets dat wij als een principeverklaring rustig kunnen stellen en dan zullen we wel een heleboel bewoners van de wereld met ons mee hebben, maar het is helaas een zaak waar onze zeggenschap buitengewoon gering is. Als men nagaat hoe men in Frankrijk tegen deze regel in een kernwapen ontwikkelt dat door zijn geringe omvang veeleer schadelijk dan nuttig is voor het Atlantisch verband, dat men in China doorgaat met het ontwikkelen van een kernwapen, waarover niemand enige controle uitoefent, dat men in Rusland geprobeerd heeft dat af te dammen en daarin niet is geslaagd, dat de machthebber in Indonesië links en rechts vertelt dat hij binnenkort de beschikking zal hebben over een kernwapen, dan is het natuurlijk wel heel aardig om te zeggen dat wij er tegen zijn, maar het zet zo weinig zoden aan de dijk.

Mevrouw Mr. E.T.N. van der Hoeven-Toxopeus (Rotterdam) wijst er op dat de afdeling Rotterdam artikel 9 in vier delen heeft gesplitst; ogenschijnlijk is dat een redactionele wijziging, maar zij is wel op principiële gronden aangebracht. De afdeling Rotterdam acht namelijk de vier onderwerpen die in artikel 9 voorkomen ieder apart van zo eminent belang, dat zij deze graag ieder in een apart hoofdstukje zou willen onderbrengen. Daarom zou spreekster willen vragen het voorstel van de afdeling Rotterdam toch nog aan de redactiecommissie voor te leggen.

De Voorzitter ziet geen bezwaar tegen onderbrenging van de ontwikkelingshulp in een afzonderlijk artikel. De andere punten van artikel 9 vertonen echter een zodanige onderlinge samenhang, dat daarvoor onderbrenging in één artikel wordt aanbevolen.

Besloten wordt ook het amendement van de afdeling Rotterdam naar de redactiecommissie te verwijzen.

Artikel 10.

Er is een suggestie binnengekomen van de Liberale Kring te Brussel, waarin allerlei mensen zitting hebben die direct te maken hebben met het werk van de Europese gemeenschap. Een suggestie die door diegenen uit de partij, en met name uit de parlamentsfracties, die zich bijzonder met de integratievraagstukken bezighouden, bijzonder waardevol werd geacht.

Deze suggestie is in de Partijraad besproken, en daaruit resulteert het advies om de amendementen van Rotterdam, Epe, Leeuwarden, Soest/Soesterberg, Zwijndrecht, Den Haag, Hilversum en Velsen niet aan te nemen, om het amendement Zwolle naar de redactiecommissie te verwijzen en om de suggestie van de Liberale Kring te Brussel aan de redactiecommissie ter hand te stellen met het verzoek om daaruit de passage over de rechtshandhaving door het Internationale Hof van Justitie van de Europese gemeenschappen over te nemen.

De heer Mr. H.C. Wesseling (Rotterdam) deelt mede dat de afdeling Rotterdam de voorgestelde tekst voor artikel 10 iets te uitvoerig vindt. In de geest van de vanmorgen aangenomen motie-De Beer zou de afdeling Rotterdam er daarom meer voor voelen dit artikel tot de hoofdzaken te beperken. Dat is dus duidelijk vooropstellen van het principe van Europese politiek, streven naar Europese integratie, maar zulks onder twee kardinale voorwaarden, nl. dat dit op democratische grondslagen gebeurt en dat er geen sprake mag zijn van continentaal isolement. Ligt het op de weg van een beginselprogramma van een partij, aldus spreker, om nu al in verdergaande details te treden, zoals bijvoorbeeld al of niet rechtstreekse verkiezingen voor het Europese Parlement? Spreker wil hier om misverstand te voorkomen nog even aan toevoegen dat de afdeling bepaald staat achter het Nederlandse verzet tegen de Franse politiek. Het amendement van de afdeling Rotterdam bedoelt dus niet eventuele kapitulatie of toegeeflijkheid mogelijk te maken, doch alleen heel kort de hoofdzaken te stellen en niet te ver in details af te dalen.

De heer J.H. Faber (Soest) zet uiteen dat de afdeling Soest van mening is dat de tekst van dit artikel aanleiding kan geven tot enige begripsverwarring, die in de terminologie van de Europese Economische Gemeenschap nogal veelvuldig voorkomt. De begrippen "federatief" en "supra-nationaal" bijvoorbeeld leven bij de mensen niet bijzonder. Dat in de eerste plaats is voor de afdeling Soest aanleiding geweest om tot een andere constructie van het artikel te willen komen.

In de tweede plaats meent de afdeling Soest dat wij wat voorzichtiger moeten zijn en ons nu nog niet moeten uitspreken over waar wij uiteindelijk naar toe willen. Laten wij beginnen met ons te plaatsen achter de voltooiing van de Europese Economische Gemeenschap, datgene dus wat het verdrag van Rome ook in eerste instantie bedoelt, en eerst afwachten waartoe dit leidt, om daarna pas te bepalen hoe onze politiek zich verder zal moeten ontwikkelen. Ons nu al uit te spreken over het federatief Europa, een Europa zoals eigenlijk De Gaulle dat ziet, het Europa der Vaderlanden, lijkt spreker op dit moment niet opportuun, en daarom zou hij willen voorstellen het amendement van de afdeling Soest alsnog ter discussie te stellen.

De heer Mr. D.F. Went (Leeuwarden) deelt mede dat zijn afdeling haar amendement intrekt, doch dat van Rotterdam, dat dezelfde strekking heeft, krachtig aanbeveelt.

De Voorzitter stelt, om de zaak te vereenvoudigen, voor het amendement van de afdeling Rotterdam, dat de verste strekking heeft, in stemming te brengen.

De heer Mr. Dr. C. Berkhouwer gelooft dat als het amendement van de afdeling Rotterdam zou worden aangenomen, wij ons dan te zwak zouden uitspreken. Met veel zorg hebben de heren van de liberale groepering in Brussel, de heer Keyzer, mevrouw Stoffels-van Haaften en spreker zich gezet aan een zorgvuldige formulering van een Europese paragraaf, die vervolgens is doorgegeven aan de redactie-commissie ter uitwerking in zo beknopt mogelijke vorm. Deze begint met de woorden - en die zou spreker wel graag willen handhaven - : "De partij streeft naar Europese integratie". Wij als liberalen die toch graag willen meedoen aan een zo ruim mogelijk verkeer van mensen en goederen in een zo ruim mogelijk gebied van Europa moeten meer doen dan die integratie steunen, wij moeten streven naar de verwezenlijking van die Europese integratie, omdat dat een liberale zaak in eerste instantie geacht mag worden te zijn. Spreker zou de vergadering daarom willen vragen: heeft U nu éénmaal vertrouwen in wat in Brussel, tezamen met de heer Keyzer, mevrouw Stoffels en spreker, tot stand is gebracht in deze zaak, en heeft U dan vertrouwen dat de redactiecommissie dit zo kort en bondig mogelijk geformuleerd zal uitwerken. De idee van de open gemeenschappen, die ook open moeten staan voor andere democratische landen dan tot dusverre in de E.E.G. zijn verenigd en op de basis van de rechtsgemeenschap, laat U dat nu over aan de redactiecommissie, dan krijgt ook Rotterdam een bondig geformuleerde paragraaf, waarin primair is dat wij als liberalen van deze tijd en de komende tijd daadwerkelijk willen streven naar Europese integratie.

De heer J.H. Faber (Soest) kan het met de vorige spreker voor een groot deel eens zijn, maar hij gelooft dat toch zijn tekst, daar waar hij spreekt van het federatief Europa, onvoldoende duidelijk is. De omschrijving "federatief Europa" kan aanleiding geven tot misverstanden. Daarbij wordt niet uitgesproken of een supranationaal geregeerd Europa als uiteindelijk doel wordt gesteld dan wel datgene wat generaal De Gaulle met zijn Europa der Vaderlanden bedoelt.

De heer Mr. H.C. Wesseling (Rotterdam) komt nog even terug op hetgeen zojuist door de heer Berkhouwer is gezegd. De heer Berkhouwer en spreker zijn het er volledig over eens dat duidelijk op de voorgrond moet worden gesteld dat streven naar Europese integratie. Het enige waartegen Rotterdam bezwaar had was dat de tekst - ook de tekst van Brussel - te lang was. Zij staat niet op een formulering precies identiek aan haar amendement, maar zij stelt voor het naar de redactiecommissie te verwijzen. De bedoeling is: zeer kort.

De Voorzitter gelooft dat er algemene overeenstemming bestaat dat dit een moeilijk onderwerp is dat het beste behandeld kan worden door specialisten; dat te vergaande uitingen hier moeten worden vermeden, maar dat toch in elk geval een positief geluid ten aanzien van de Europese integratie moet worden getoond. Hij neemt gaarne het voorstel over om de diverse formuleringen naar de redactiecommissie te verwijzen, die met het zeer gewaardeerde advies van onze specialisten op dit terrein bepaald wel een aanvaardbare en beknopte formulering zal vinden. Aldus wordt besloten.

Artikel 11.

De heer Mr. A.M.C. Geerling (Rotterdam) deelt mede dat de afdeling Rotterdam heeft gemeend voor dit artikel een andere tekst te moeten opstellen. In de eerste plaats meent deze afdeling dat dit artikel moet komen onmiddellijk na artikel 6, omdat de gedecentraliseerde eenheidsstaat toch wel een van de wezenskenmerken is van het bestel hier in Nederland. Daarom is ook de terminologie enigermate afwijkend van hetgeen is voorgesteld. De afdeling Rotterdam heeft echter wel gemeend bij deze decentralisatie te

moeten waken dat zij niet tot een dogma wordt verheven en verabsoluteerd, en dat hier duidelijk moet worden aangegeven dat decentralisatie toch ook zijn begrenzings kent. Ook de bestuurskracht, de deskundigheid en het doelmatig beheer vindt de afdeling uitermate essentieel voor het behoorlijk functioneren van het Nederlandse bestel. Vooral nu de taken van de overheid worden uitgebreid is het noodzakelijk dat hier de deskundigheid en de doelmatigheid een wezenskenmerk gaan worden.

Spreker zou namens de afdeling Rotterdam alsnog gaarne dit amendement in stemming gebracht willen zien, waarbij hij in het bijzonder de nadruk legt op die beperkingen van de bestuurskracht, de deskundigheid en het doelmatig beheer.

De Voorzitter ziet het verschil tussen het voorstel van Rotterdam en het oorspronkelijk ontwerp van de commissie hierin, dat de introductie van het ontwerp fundamenteeler is.

De vergadering blijkt echter de voorkeur te geven aan het amendement van de afdeling Rotterdam, dat wordt overgenomen.

Artikel 12.

De heer J. Gosschalk (Voorburg) deelt mede dat de afdeling Voorburg het met de strekking en de inhoud van dit artikel, en met het beginsel dat aan dit artikel ten grondslag ligt, volkomen eens is.

De vraag is echter: wordt er aan de inhoud van het artikel en ook aan het beginsel tekort gedaan wanneer de woorden "middelen verschaffen" worden vermeden? De afdeling Voorburg meent dat op deze wijze aan bezwaren van enkele leden van onze partij, bezwaren die ontleend zijn aan hun levensbeschouwelijke instelling, misschien wel tegemoetgekomen kan worden door een geringe redactiewijziging die aan de inhoud niet tekort doet. Om ook constructief te zijn heeft de afdeling Voorburg die redactiewijziging op papier gezet; zij zou als volgt kunnen luiden: "De overheid behoort niets in de weg te leggen aan degenen die op verantwoorde wijze voorlichting verstrekken ten aanzien van geboorteregeling en behoort het werk van instellingen die zich op dit terrein bewegen te steunen".

De heer J.F. Meijeraan (Naarden) wil de vorige spreker gaarne van harte ondersteunen, maar hij wil ook nog aandacht vragen voor de eerste zin van de tweede alinea, die luidt: "Tot de bepaling van de gezinsgrootte zijn uitsluitend de echtgenoten bevoegd". Met de bedoeling van die bewoordingen is de Statencentrale Hilversum het eens, maar zij acht de redactie niet passend. Men is hiertoe misschien wel bevoegd, maar niet in staat. Spreker stelt de volgende redactie voor: "De verantwoordelijkheid voor de beïnvloeding van de gezinsgrootte berust bij de echtgenoten".

De heer Mr. F. Korthals Altes (Rotterdam) meent dat de vrees, die door verschillende afdelingen is uitgesproken dat katholieken bezwaren zouden kunnen ontwikkelen tegen de door de commissie ontworpen redactie, een volkomen onderschatting is van de denkbeelden die hierover in katholieke kringen allang leven en gemeengoed zijn. Het is op het ogenblik zo dat de huidige regering, waarin de K.V.P. sterk vertegenwoordigd is, zelf al heeft besloten tot het geven van de steun die wij nu bepleiten. Het is niet zo dat de commissie hier achter de feiten aanloopt; toen deze redactie werd ontworpen was dat besluit nog niet genomen door de regering. Spreker gelooft dat wij als liberalen, die hier allang vóór zijn, bepaald verkeerd zouden handelen wanneer wij niet voor ons standpunt zouden durven uitkomen, nl. dat wij de persoonlijke verantwoordelijkheid van de ouders om iets niet of wel te doen volledig erkennen, dat wij er als partij vóór behoren te zijn dat een ieder zich op dit ogenblik ook naar eigen verantwoordelijkheid mag gedragen en dat regeringssteun op dit punt onontbeerlijk is.

De heer L.M. de Beer (Utrecht) stelt er prijs op om hier niet namens zijn afdeling te spreken maar persoonlijk als katholiek. Hij meent dat in het voorstel zoals dit hier ter tafel ligt niets

onaanvaardbaars voor een katholiek staat. Hij wil zich distantiëren van de vraag of het tactisch is om het nu precies zo te formuleren, dat is een heel andere zaak, maar zoals het er staat is het voor zijn gevoel beslist aanvaardbaar.

Het artikel wordt aanvaard; de Redactiecommissie zal nog bezien of de zinsnede "tot de bepaling van de gezinsgrootte zijn uitsluitend de echtgenoten bevoegd" in de geest van het door de Staten-centrale Hilversum voorgestelde kan worden gewijzigd.

Artikel 13.

De heer A. Nawijn (Olst) deelt mede dat de Kamercentrale Zwolle het eerste gedeelte van haar amendement terugneemt.

Het tweede gedeelte wordt bepaald gehandhaafd. Het gezin is de kern van de maatschappij. Wij gaan er van uit dat het de taak van de ouders is om hun kinderen te verzorgen en op te voeden. Bij die opvoeding moeten wij allemaal een hulpmiddel ter hand nemen, namelijk om het kind die bekwaamheden bij te brengen die het nodig heeft om eenmaal op eigen benen een nuttig en waardevol lid van de maatschappij te zijn. Dat hulpmiddel heet school. Het is bijzonder belangrijk dat met name ook die school dienstbaar zal zijn aan het ontwikkelen van de karaktervorming. Nu is wel gezegd: dat is een taak van het gezin. De gehele opvoeding is een taak van het gezin. Nochtans hebben wij het hulpmiddel nodig, en de school mag bepaald niet voorbijgaan aan dit belangrijk aspect bij de opvoeding. Verder is het bijzonder belangrijk dat het onderwijs dienstbaar wordt gemaakt aan de opvoeding, dat is dus iets anders dan opleiding, tot staatsburger. Wanneer men ziet dat de gemiddelde jonge man en jonge vrouw in Nederland niet de flauwste notie heeft van wat het wil zeggen te horen tot een volksgemeenschap, daar burger en lid van te zijn, wat de plichten van die burger zijn en wat ook de rechten zijn, niet het minste inzicht heeft in de meest elementaire begrippen van hoe onze staat reilt en zeilt, hoe onze provinciën en onze gemeenten reilen en zeilen, dan zegt men: dit is een gevolg van een ernstig tekort in ons onderwijs. Dezelfde leeftijdsgroepen in landen als de Verenigde Staten, west-Duitsland, Engeland, weten veel en veel meer van de geschiedenis van hun land, van de betekenis van de staatsinstellingen. Spreker doet een dringend beroep op de vergadering dat deze hieraan zeer hoge waarde toekent en zich hierover zeer duidelijk uitspreekt.

De heer W.F. van der Wolk (Voorburg) wil een kleine creatieve bijdrage leveren voor het amendement van Rotterdam, waar Voorburg volkomen achter staat. Voor ontplooiing van het individu is goed onderwijs een eerste vereiste. Wat spreker nu altijd frappeert is dat de sport hier ontbreekt. Er zijn in Nederland 2000 gymnastieklokalen te weinig. De Mammoetwet zal tengevolge hebben dat dat tekort nog groter wordt.

De Voorzitter meent dat aanneming van het amendement Zwolle de lichamelijke opvoeding in de onderwijsparagraaf zal brengen. Verder zal de cultuurparagraaf uitvoeriger worden geredigeerd; daarin zal als een facet van onze politiek op het gebied van de cultuur steun aan sport en recreatie worden opgenomen.

Overgenomen wordt vervolgens het tweede gedeelte van het amendement van de Kamercentrale Zwolle, tot en met de woorden "staatsburger van Nederland". De overige amendementen worden naar de redactiecommissie verwezen.

Artikel 14.

De heer Dr. A.M. Bom (Statencentrale Hilversum) zou afzonderlijke artikelen gewijd willen zien aan respectievelijk de cultuur en de kunst.

De Voorzitter meent dat de tekst van het amendement Amstelveen: "streeft zij naar een doelbewuste cultuurpolitiek. Deze zal de ontplooiing van alle facetten der Nederlandse cultuur op haar best

dienen te bevorderen", aan de wensen van de Statencentrale Hilversum voldoende tegemoet komt.

De heer Drs. A.M. Bom (Statencentrale Hilversum) acht kunst en cultuur bepaald heel verschillende begrippen. Als men over de cultuur spreekt heeft men bepaald nog niet over de kunst gesproken.

De Voorzitter dacht dat de kunst een element van de cultuur was.

De heer Drs. A.M. Bom ziet de kunst als een element van de cultuur, maar de cultuur omvat vele elementen.

De heer H.J.L. Vonhoff (Amsterdam) meent dat men juist daarom van "cultuur" moet spreken. Als men spreekt van "kunst" doet men andere cultuurvormen, zoals recreatie en sportbeoefening, bepaald zeer duidelijk tekort.

De Voorzitter voegt hieraan toe dat dit een nogal delicaat onderwerp is. Men zal moeten volstaan met dit als algemeen principe in het beginselprogramma te stellen, en het vooral niet te veel in detail moeten uitwerken.

Ook de heer Drs. A.M. Bom acht dit een buitengewoon delicaat onderwerp, vandaar dat de Statencentrale Hilversum de formulering graag aan de redactiecommissie wil overlaten. Als definitie van "cultuur" zou spreker willen stellen: "de resultaten van het beschavingsproces van de geest in enkeling, volk of de gehele wereld. Spreker gelooft dat dit voldoende duidelijk aangeeft dat in het huidige ontwerp de kunst nog niet voldoende aan haar trekken komt.

De heer R. Geraerds (Amstelveen) ziet wel de kunst als een deel van de cultuur, maar hij kan het helaas met het bestuur niet eens zijn dat sport valt onder het begrip cultuur. Onder het begrip cultuur verstaat spreker andere elementen. Tot nu toe heeft de cultuur geen enkele belangstelling gehad van onze partij. Men heeft het zo druk gehad met andere dingen, dat men nog nooit over een culturele paragraaf heeft nagedacht. Vandaar dat de afdeling Amstelveen meende dat er nu een culturele paragraaf moest komen. Wanneer men stelt: "cultuur is gelijk aan radio plus t.v.", dan begaat men dezelfde fout als sprekers voorganger, want radio en t.v. vormen een onderdeel van deze zelfde cultuur. De afdeling Amstelveen heeft dus niet kunnen begrijpen dat een speciale paragraaf aan radio en televisie moest worden gewijd. Deze zaken zouden beter kunnen worden ondergebracht bij een paragraaf cultuur die totaal nieuw zou zijn voor de V.V.D. Het doet spreker bijzonder veel genoegen dat de Partijraad het voorstel van Amstelveen en tegelijk dat van Rotterdam heeft overgenomen, maar het stelt hem bijzonder teleur dat op deze vergadering geen concretisering tot stand komt van deze paragraaf.

Mevrouw G.V. van Someren-Downer wil hier spreken namens de Culturele Commissie van de partij. Deze Commissie is de afdelingen die op dit punt amendementen hebben ingediend bijzonder erkentelijk; zij is ook de Partijraad erkentelijk voor het feit dat deze heeft geadviseerd een culturele paragraaf op te nemen. De Culturele Commissie heeft zich gezet aan een formulering, en gezien de orde van deze vergadering en de eenmaal gekozen gang van zaken lijkt het het meest juist dat deze formulering wordt aangeboden aan de redactiecommissie. Het is verleidelijk om hier wijldopige discussies te gaan houden over de betekenis van het begrip cultuur. Het interessante is dat bijna alle voorgaande sprekers "ergens" gelijk hebben; de Culturele Commissie heeft getracht om al dit gelijk in één formulering te vatten. Het lijkt de Commissie niet goed mogelijk dat een politieke partij anno 1966 geen culturele paragraaf heeft, eenvoudig om praktische redenen. De tijd van het maecenaat is verdwenen en in de huidige tijd heeft de overheid deze rol overgenomen. En al diegenen die werkzaam zijn in vertegenwoordigende lichamen hebben dagelijks te maken met vraagstukken

van cultuurpolitiek. Dus zowel om principiële als om zeer praktische redenen kan onze partij een culturele paragraaf in het beginselprogramma eenvoudig niet missen.

De heer R.Geraerds (Amstelveen) wil mevrouw Van Someren niet afvallen, maar hij moet er namens zijn afdeling zijn grote verbazing over uitspreken dat de Culturele Commissie, die reeds zoveel jaren bestaat, op dit punt nog nooit een enkel initiatief heeft genomen. Dat de Culturele Commissie thans met een initiatief komt op een vergadering van 22 januari, nadat in "Vrijheid en Democratie" van 13 januari de amendementen gepubliceerd werden, is natuurlijk een kwestie van opportuniteit. De afdeling Amstelveen waardeert deze activiteit van de Culturele Commissie ten zeerste, maar gezien het feit dat zij al deze jaren op dit terrein niets heeft gedaan, lijkt het spreker niet verantwoord om de redactie van een desbetreffend artikel louter en alleen aan de Culturele Commissie over te laten.

Mevrouw G.V. van Someren-Downer wil de vorige spreker graag gerust stellen. De Culturele Commissie heeft zestien maanden geleden - spreekster gelooft dat dat lang genoeg is - een redactie voorgesteld.

De heer R.Geraerds (Amstelveen) vraagt waarom dan dit artikel in het ontwerp-programma niet is opgenomen.

De Voorzitter antwoordt dat de bijdrage van de Culturele Commissie bijzonder waardevol was, maar stof bevatte niet alleen voor een beginselprogramma, maar ook voor een actieprogramma en voor een verkiezingsprogramma.

Spreker herhaalt zijn voorstel om het advies van de Partijraad over te nemen, en aan de redactiecommissie op te dragen uit de elementen, die nu uit de discussie wel duidelijk zijn geworden, een culturele paragraaf te ontwerpen in samenwerking met de Culturele Commissie en onder uiteindelijk toezicht van de Partijraad.

Aldus wordt besloten.

Artikel 15.

De heer Mr.A.M.C. Geerling (Rotterdam) deelt mede dat, hoewel het hier op het eerste gezicht een kwestie van redactie lijkt, het formuleren van een paragraaf over de sociale verzekering toch wel zo essentieel is dat dit naar de mening van de afdeling Rotterdam niet meer in het nauwe verband van het redigeren gezien mag worden. Haar voorstel valt uiteen in twee delen; in de eerste plaats namelijk acht zij het aantrekkelijk om artikel 21 te combineren met artikel 15, omdat het door deze artikelen bestreken terrein zeer nauw aaneensluit en elkaar op bepaalde punten zelfs overlapt. De afdeling Rotterdam had over het algemeen nogal bezwaren tegen de formulering "onder erkenning van de noodzakelijkheid van collectieve sociale verzekerings- en voorzieningsregelingen". Zij vond dit namelijk een te negatieve formulering van het verschijnsel van de sociale verzekering. Zij heeft gemeend zich hier in positieve zin tegenover te moeten stellen en een andere redactie voorgesteld, ook omdat zij van mening is dat, wanneer niet de mogelijkheid wordt geboden om armoede te vermijden, verantwoordelijkheid en vrijheid in feite alleen met de mond beleden worden. De liberalen hebben zich - en dat niet zonder reden - er altijd trots op betoond dat nu al weer bijna honderd jaar geleden de eerste sociale wet is gekomen, en de hele serie van sociale wetten die wij in de loop van die jaren gekregen hebben zijn zo nauw verweven met het hele bestaan van ons volk dat spreker er toch wel zeer sterk voor pleit dat de door Rotterdam voorgestelde formulering, die dus wel iets verder gaat dan een redactionele wijziging, wordt overgenomen.

De heer J.F. Meijeraan (Naarden) licht het amendement van de afdeling Hilversum toe. Dit amendement heeft twee onderdelen. Ten aanzien van het eerste zou spreker graag willen aanbevelen

dit over te nemen. In het oude beginselprogram, artikel 19, wordt gesproken over een organisatie van sociale verzorging ingeval van armoede en gebrek tengevolge van oorzaken die de individuele mens niet kunnen worden toegerekend. En in de Verklaring van de Rechten van de Mens wordt in artikel 25 gesproken over een dergelijke zorg, als men een gemis aan bestaansmiddelen heeft, ontstaan tengevolge van omstandigheden onafhankelijk van zijn wil. Met name in de huidige tijd, waar zo dikwijls het tegendeel niet alleen wordt bepleit maar ook ten uitvoering wordt gebracht, is een dergelijke beperking in het recht en in de noodzaak op verzorging bepaald op zijn plaats. Het tweede onderdeel van het amendement is een redactionele kwestie, maar toch wel van enige betekenis: het beginsel naar voren halen en de uitzondering of de beperking of de omstandigheid later laten volgen. Eerst spreken over de eigen verantwoordelijkheid en daarna pas over de verzorging, die dáár nodig is waar men die verantwoordelijkheid niet kan dragen. Spreker zou graag zien dat dit deel van het amendement naar de redactiecommissie werd verwezen. Hij zou graag de beide onderdelen apart behandeld willen zien.

De heer Mr. J. Goppel (Amsterdam) kan zich in belangrijke mate aansluiten bij wat door de sprekers van Rotterdam en Hilversum naar voren is gebracht. Hij meent dat ook de aavaarding door de Partijraad van de titel "recht op individuele ontplooiing" al indiceert dat de volgorde in dit artikel eigenlijk niet recht doet wedervaren aan wat men ermee wil zeggen. Als men dit de titel geeft "recht op individuele ontplooiing" is daarmee die prioriteit al gegeven. Spreker meent dus dat in dit artikel moet staan in de eerste plaats het recht op gelijke kansen voor ieder mens, en in de tweede plaats de door de liberaal als plicht aan de overheid toegewezen taak om dáár bijstand en verzekering te verlenen, waar bepaalde noden boven de draagkracht van de individu uitgaan. Wat de titel en wat het woord "rechtspositie" betreft zou spreker nog eens willen verwijzen naar het amendement van Hilversum, want dat woord "rechtspositie" wekt misverstand, dat doet denken aan de sfeer van de grondrechten van artikel 7. Daar gaat het hier helemaal niet om, het gaat hier om het recht van de mens op vrije ontplooiing. Dat is primair. Zoals het hier staat kan men de indruk krijgen dat wij vanuit een collectiviteit de individu zo veel mogelijk op de been willen brengen. Zo is het niet. Wij zijn ervan overtuigd dat de maatschappij berust op de soevereiniteit van de mens, dat deze zich in de eerste plaats moet kunnen ontwikkelen, en dat daarvoor de omstandigheden geschapen moeten worden.

De heer Drs. G.M.V. van Aardenne (Dordrecht) deelt mede dat de Sociaal Economische Commissie van de partij ook enige vergaderingen aan de artikelen 15 tot en met 26, de sociaal-economische artikelen van het ontwerp, heeft gewijd. Zij dacht dat een belangrijke taak was weggelegd voor de redactiecommissie om een wat logischer volgorde en groepering van deze artikelen te verkrijgen en zij heeft daarover een nota opgesteld die aan de redactiecommissie ter hand zal worden gesteld. Wat betreft de tekst van artikel 15 zou spreker graag even het standpunt van de Sociaal Economische Commissie willen toelichten, namelijk dat een samenvoeging van 15 met 21, zoals door Rotterdam is voorgesteld, wenselijk is, echter niet in de volgorde zoals Rotterdam heeft gesteld, maar inderdaad de nadruk leggende in de eerste zin op de eigen verantwoordelijkheid en in de tweede zin op de sociale verzekering als onmisbaar complement hiertoe. De S.E.C. dacht ook dat de laatste zin van dit artikel eerder in het onderwijsartikel thuis hoorde dan hier, en dat de eerste zin eigenlijk ter uitwerking van wat reeds in artikel 7 is gesteld kon worden gemist. Zij zou daarmee het amendement 's-Gravenhage willen ondersteunen.

De heer Mr. F. Korthals Altes wil allereerst ingaan op datgene wat de afdeling Rotterdam heeft opgemerkt. Het is spreker niet helemaal duidelijk dat Rotterdam zegt dat zij op zo duidelijke wijze de terminologie van de Algemene Bijstandswet in het artikel

heeft gebracht. Dat is namelijk door de beginselprogramcommissie gedaan, die de bewoordingen van de Algemene Bijstandswet in het door de commissie ontworpen artikel 15 heeft gebruikt. In de tweede plaats wijst spreker Rotterdam er nogmaals op dat het woord "noodzakelijk" inmiddels is vervangen door "onmisbaar", waardoor iedere overigens verkeerde gedachte dat wij ons hier eigenlijk maar schoorvoetend achter zouden plaatsen helemaal niet meer kan rijzen. Niet duidelijk is spreker waarom Rotterdam in artikel 15, dat begint met te spreken over een gelijke rechtspositie voor iedereen en over de noodzaak en de onmisbaarheid van sociale voorzieningen, plotseling het eigendomsrecht wil gaan behandelen, want dat heeft totaal niets te maken met het beginsel van de sociale verzekering, waarvan wij de onmisbaarheid in dit artikel erkennen. Spreker gelooft daarom dat samenvoeging van deze twee artikelen alleen maar verwarring kan scheppen en dat dat helemaal niet praktisch is. In het algemeen zijn de wensen die in de partij leven volledig tot uitdrukking gebracht in het ontwerp van het Hoofdbestuur, en het is alleen maar de vraag of de een misschien niet liever dit woord en de ander dat woord voorop wil zetten.

De heer Mr. A. M. C. Geerling (Rotterdam) deelt mede dat de afdeling Rotterdam bereid is haar voorstel in te trekken ten gunste van dat van Amsterdam.

De heer H. J. L. Vonhoff (Amsterdam) gelooft dat toch enige voorzichtigheid moet worden betracht opdat de vergadering niet ongemerkt naar redactionele subtiliteiten gaat afglijden. Spreker dacht daarom dat het juist was om allereerst over de grondslag waarop het betoog van de heer Goppel gebaseerd was iets te zeggen. De heer Goppel ging er bij zijn betoog namelijk van uit dat het amendement van de afdeling Velsen was overgenomen en aanvaard, namelijk die betiteling "recht op individuele ontplooiing". Dat is niet juist; dat amendement is verwezen naar de redactiecommissie en dat betekent geen aanvaarding. In de redactiecommissie zal moeten worden nagegaan in hoeverre de combinatie van dit amendement mogelijk is met aanvaarding door deze vergadering vanochtend van de indeling in hoofdstukken die door Rotterdam is voorgesteld. En nu dacht spreker dat die combinatie niet wel mogelijk is. Dan komt spreker tot de formulering van Amsterdam. In die omschrijving van Amsterdam zijn puntsgewijze andere formuleringen gekozen maar de materiële inhoud is dezelfde. Nu gelooft spreker dat het niet juist zou zijn om hier te gaan wegen bepaalde duidelijk materieel gelijke formuleringen. Vandaar dat hij meent dat hier het advies van de Partijraad de voorkeur verdient.

De heer Mr. J. Goppel (Amsterdam) verschilt hierover van mening met de heer Vonhoff, omdat Amsterdam uitdrukkelijk primair gesteld heeft de eigen zorg voor het gezin, en dat is wat wij in dit artikel juist niet aantreffen. Spreker vindt dit artikel geen vlees en geen vis en hij meent dat het Amsterdamse amendement wel duidelijk vlees en vis geeft.

De heer H. J. L. Vonhoff wijst op artikel 12, eerste lid; dat moeten wij toch niet in artikel 15 gaan herhalen? Dat is sprekers bezwaar ten aanzien van Amsterdam: men krijgt hier beslist een onevenwichtigheid doordat men in herhalingen vervalt. Wij zijn het volstrekt eens, maar het is een formuleringsskwestie.

De heer Mr. J. Goppel (Amsterdam) heeft dit nooit als een herhaling gezien. Artikel 12 zegt: het gezin vormt de kern van de maatschappij, en artikel 15 zegt: het individu moet in de eerste plaats in staat zijn om voor zich zelf te zorgen. Dat is heel iets anders, dat is de maatschappelijke kant van de zelfzorg, terwijl t.a.v. het gezin in artikel 12 niet anders wordt gezegd dan dat het de kern is van de maatschappij. Spreker meent dat dat heel verschillende zaken zijn.

De heer H. J. L. Vonhoff neemt aan dat de afdeling Amsterdam het niet zo bedoelt, maar haar formulering zou uitgelegd kunnen worden

als een pleidooi ten bate van de kinderbijslag, en dat is een richting die spreker met de partij bepaald niet zou willen uitgaan, en de afdeling Amsterdam evenmin, naar sprekers mening.

De heer Mr. J. Goppel (Amsterdam) gelooft dat hetzelfde gezegd kan worden van het door het Hoofdbestuur voorgestelde artikel 15, waarin ook staat dat de individuele mens eigen verantwoordelijkheid zal kunnen dragen. Dat is ook een herhaling.

De Voorzitter wil proberen enige orde in deze discussie te brengen. Hij gelooft dat het amendement Amsterdam eigenlijk een groot aantal van de andere ingediende amendementen dekt. Het wegvallen van de eerste zin, zoals 's-Gravenhage vraagt, is door Amsterdam geëffektueerd en ook andere elementen zitten daarin. Het bezwaar dat daartegen bij de Commissie en bij het Hoofdbestuur leeft is dat het wegvallen van de zin over de rechtspositie voor alle leden der maatschappij het noodzakelijk maakt om nog eens afzonderlijk te spreken over degenen die niet meer actief aan het arbeidsproces deelnemen. Wanneer men zegt: de rechtspositie voor alle leden der maatschappij zo goed mogelijk ge waarborgd, dan is men daar helemaal af. Het amendement Amsterdam komt dan nog met een detail: "waar niet kan worden voorzien in noodzakelijke kosten van bestaan, waaronder begrepen die van een passende woning". Waarom? Dat is toch vanzelfsprekend. Over die woningen praten we verderop nog en dat is de reden waarom wij dit bepaald niet aanraden. Spreker wil hier nu graag de mening van de vergadering definitief vaststellen, en zou dan aan de Redactiecommissie willen opdragen de uiteindelijke redactie vast te stellen in goed overleg met de Sociaal Economische Commissie.

De heer Mr. J. Goppel (Amsterdam) deelt mede dat de afdeling Amsterdam de zinsnede "waaronder begrepen die van een passende woning" terugneemt, omdat dit elders ter sprake komt.

De Voorzitter constateert dat het amendement Amsterdam is aangenomen; dit zal dus als basis dienen voor de discussies tussen de Redactiecommissie en de Sociaal Economische Commissie.

Artikel 16.

De heer P. L. O. Offerhaus (Leiden) vraagt het amendement van de afdeling Rotterdam niet zonder meer te verwerpen, maar dit bepaald naar de Redactiecommissie te verwijzen. Het punt waar het spreker om gaat is dat door het noemen speciaal van de mid- dengroepen de indruk gewekt wordt, dat men de andere groepen niet belangwekkend genoeg vindt. Dat zou spreker een ongelukkig resultaat vinden. Daarom dus zijn vraag het stuk te verwijzen naar de Redactiecommissie en daar een gebalanceerde formulering uit te zoeken.

De Voorzitter constateert dat dit voorstel ondersteuning vindt. Het bestuur heeft er geen bezwaar tegen.

De heer Ir. L. T. W. H. Nijland (Assen) wil de Redactiecommissie graag wijzen op een artikel in het Algemeen Dagblad waarin wordt gevraagd toch ook de intellectuele loonslaven niet te vergeten.

De Voorzitter ziet wel aankomen dat een redactie die per slot van rekening iedereen bevredigt niet anders kan luiden dan dat alle groepen, waaruit de Nederlandse samenleving is opgebouwd, daar met name in genoemd worden. Dat zou ook een oplossing zijn!

Besloten wordt dit artikel naar de Redactiecommissie te verwijzen.

Artikel 17.

De heer Jhr. Mr. G. O. J. van Tets (Rotterdam) meent dat hier een klein misverstand is. Het amendement Rotterdam behelst een

hergroepering van de artikelen 17, 23 en 26. Spreker herinnert zich heel duidelijk dat in de Partijraad, toen hij hier ook geïntervenieerd heeft, door de Voorzitter is gezegd: als U het zo stelt is het eigenlijk redactioneel. Spreker zou dit amendement graag naar de Redactiecommissie verwezen zien.

De heer Drs. A. Szász (Amsterdam) zou de amendementen van Amsterdam en Rotterdam in ieder geval verwezen willen zien naar de Redactiecommissie. Spreker zou als richtsnoer voor deze Redactiecommissie enkele opmerkingen willen maken, in de hoop dat de vergadering daarmee akkoord kan gaan. Het bezwaar tegen het voorstel van het Hoofdbestuur valt in drieën uiteen. In de eerste plaats is er naar sprekers gevoel geen omschrijving van de essentie van het economisch liberalisme. Er wordt gezegd dat het economisch verantwoord en sociaal gerechtvaardigd moet zijn, dat er evenwicht moet zijn tussen welvaartsverdeling in het heden en groei in de toekomst. Dat is allemaal zo waar dat iedereen er achter staat. Spreker vraagt zich echter af of de essentie van het liberalisme niet beter omschreven kan worden. Amsterdam heeft dat geprobeerd, het heeft gewezen op de grondslagen particulier initiatief, privébezit, prijsmechanisme. Spreker dacht dat in een algemeen artikel over economisch liberalisme deze punten per se behoorden te worden vermeld.

In de tweede plaats is er een negatieve omschrijving. Tegen die negatieve omschrijving zijn weer twee bezwaren; in de eerste plaats het feit dat het negatief is. Wij zijn vanmorgen begonnen met af te spreken dat we nu eens zouden proberen niet te zeggen waar we tegen zijn maar waar we vóór zijn. Sprekers bezwaar is daarnaast dat iedereen het met deze negatieve formulering eens kan zijn. Hij meent zelfs dat de socialisten in hun beginselprogramma het staatsocialisme verworpen hebben. Ze hebben het *laissez faire* wel niet verworpen, maar daar zullen ze ook wel tegen zijn. Aan een dergelijke negatieve omschrijving hebben we dus niets. Het derde bezwaar is dat de aansluiting met de volgende economische punten volkomen zoek is en er is ook een duidelijke overlapping. "Economische groei" staat zowel in het algemene artikel als nog eens in het laatste artikel. Spreker zou het zeer op prijs stellen wanneer de Redactiecommissie met name met deze opmerkingen rekening zou kunnen houden.

De vergadering besluit dat de Redactiecommissie ook de amendementen van Amsterdam en Rotterdam in haar beschouwing betreft.

De heer Drs. A. Szász (Amsterdam) stelt voor dat de vergadering de Redactiecommissie verzoekt met de zojuist gemaakte opmerkingen rekening te houden.

De heer Prof. Mr. P.J. Oud zou als voorzitter van de Redactiecommissie wel graag precies willen weten waar hij aan toe is. Wat naar de Redactiecommissie verwezen wordt is een zaak van redactie. Nu is het schrappen van de verwerping van de klassieke leer der staatsonthouding ook een kwestie van redactie geworden. De spreker van Amsterdam heeft wel gezegd: Wij moeten niet negatief zijn. Natuurlijk moeten we niet negatief zijn, maar ook in het verwerpen van bepaalde dingen is men positief, en de reden waarom de programcommissie en het Hoofdbestuur er prijs op hebben gesteld om die klassieke leer van de staatsonthouding in het programma uitdrukkelijk te verwerpen is, dat men van de zijde van onze politieke tegenstanders het nog telkens zo weer voorstelt alsof wij nog die oude liberalen zouden zijn van vroeger. Om die reden heeft de programcommissie gemeend uitdrukkelijk te moeten uitspreken dat we dit verwerpen. Daar zijn we het ook allemaal over eens. Daarom is het naar zijn mening zuiver een kwestie van redactie geworden of de Redactiecommissie het tusslotte, onder de supervisie dan van de Partijraad, nodig zal vinden dit te laten staan of het te verwijderen. Spreker stelt er prijs op dit duidelijk te zeggen, omdat men goed moet weten wat de taak van de Redactiecommissie is.

De heer Drs. A. Szász (Amsterdam) meent dat wanneer duidelijk positief omschreven wordt waar wij vóór zijn, er geen misverstand over kan bestaan dat wij niet voor *laissez faire* zijn. Dan kan het hele negatieve stuk eruit. Spreker zou het zeer op prijs stellen wanneer even kon worden nagegaan of de vergadering het ermee eens is dat dat negatieve stuk eruit gaat.

De heer Prof. Mr. P. J. Oud kan er alleen maar tegen waarschuwen dat men dit uitsluitend als negatief beschouwt. Verwerpen van de oude leer van de staatsonthouding is niet negatief, dat is positief.

De Voorzitter gelooft dat ook deze discussie hiermee voldoende duidelijk is afgesloten.

Artikel 18.

De vergadering besluit conform het advies van de Partijraad.

Artikel 19.

De heer Mr. W. J. Goertsema (Wassenaar) wil naar aanleiding van het feit dat de Partijraad zich heeft verenigd met het voorstel van de afdeling 's-Gravenhage om de eerste alinea van dit artikel, die handelt over de P.B.O., te laten vervallen, een woord van protest laten horen. De argumentatie van de afdeling 's-Gravenhage is dat de P.B.O. niet als een beginselkwestie moet worden beschouwd; naar sprekers mening is dit echter wel een beginselkwestie. Vandaag is aanvaard het artikel van ons beginselprogramma waarin de grondslagen van het liberalisme zijn neergelegd. De twee eerste daarvan, die naar sprekers mening altijd onverbrekelijk met elkaar verbonden zijn, zijn vrijheid en verantwoordelijkheid. Wanneer wij de mensen de vrijheid willen geven, en willen bereiken dat zij daarvan geen misbruik maken, dan moeten zij beschikken over een voldoende mate van verantwoordelijkheidsbesef. Er is maar één methode waarbij men de mensen kan opvoeden tot verantwoordelijkheidsbesef, en dat is door ze ook te leren om verantwoordelijkheid te dragen. En dat is datgene wat in een goede - met nadruk op het woord "goede" - P.B.O. kan gebeuren. Spreker weet dat Professor Oud, alweer lang geleden, de woorden heeft gebruikt "het zelf besturend bedrijfsleven". Wanneer men ook het bedrijfsleven ertoe wil brengen om verantwoordelijkheid te dragen, dan moet men niet van bovenaf als overheid decreteren hoe het in het bedrijfsleven moet gaan, dan moet men het bedrijfsleven de kans geven om zelf zijn eigen maatregelen te nemen en op die wijze te komen tot een goede uitoefening in een bepaalde bedrijfstak. Daarom durft spreker vol te houden tegen Den Haag in, tegen de Partijraad in, dat toch het beginsel van de P.B.O. wel gelijk een liberaal beginsel is. Het is van den beginne af aan niet goed neergelegd in de wet op de bedrijfsorganisatie. Zowel Professor Oud als sprekers betreunde vroegere fractiegenoot wijlen de heer Cornelissen hebben in de Kamer heel duidelijk gezegd hoe het naar hun mening wel had moeten worden geformuleerd. Dat is niet gebeurd, maar spreker heeft toch het gevoel, ook als men denkt aan de laatste besprekingen die hierover in de Sociaal Economische Raad zijn gevoerd, dat het wat dit betreft toch meer onze richting en de goede kant uitgaat. Wanneer wij nu onze zeer positieve stellingname ten opzichte van de P.B.O. uit ons beginselprogramma schrappen, dan acht spreker dat zeer bepaald een verarming; dan zeggen wij helemaal niet meer hoe wij de P.B.O. dan wel willen zien. Dit is zeker, met name in het agrarische bedrijfsleven, geen achterhaalde zaak; dit is nog steeds een levende zaak. Spreker gelooft dat wij ons in ons beginselprogramma moeten uitspreken hoe naar onze mening de P.B.O. in goede banen kan worden geleid.

De heer J. H. Faber (Soest) had uit het feit dat men deze P.B.O.-alinea uit het beginselprogramma wilde schrappen begrepen dat daar een klein beetje een opportunistisch idee achter had

gezeten, namelijk dat de P.B.O. eigenlijk een bijzonder impopulaire zaak is, en dat er elektoraal geen brood in zit. Daardoor zou spreker zich kunnen verenigen met het verwijderen van deze paragraaf uit het beginselprogram, maar men zal deze aangelegenheid in het verkiezingsmanifest te zijner tijd uitdrukkelijk aan de orde moeten stellen. Deze zaak leeft bij sommige mensen wel en bij anderen helemaal niet, maar kan niet maar eenvoudig genegeerd worden. Wel moet, wanneer de P.B.O. wordt behandeld hetzij in ons beginselprogram, hetzij in het verkiezingsmanifest, een duidelijk onderscheid worden gemaakt, zoals ook in het amendement Soest is neergelegd, tussen een horizontale organisatie en een verticale organisatie. Spreker gelooft dat wij als liberalen ons tegen die horizontale publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie moeten verzetten. Daar gebeuren dingen die in het vrije bedrijfsverenigingsleven dienen te worden behandeld. In het verticale vlak - en dan haakt spreker helemaal aan bij hetgeen de heer Geertsema heeft gezegd - heeft hij persoonlijk in landbouwkringen bijzonder goede ervaringen opgedaan. Spreker gelooft dat dit aansluit bij ons liberale beginsel, namelijk dat wij daardoor tot een zekere delegatie van bestuur kunnen overgaan. Voor de ontwikkeling van de mens is dit van bijzonder grote waarde. En wanneer dat nu maar van onderaf komt en vrijwillig gebeurt, en niet van bovenaf wordt opgelegd, dan gelooft spreker dat wij ons tegen de verticale bedrijfsorganisatie bepaaldelijk niet moeten verzetten en dat dat aansluit bij ons beginselprogram.

De heer L. Roodenburg (Delden) zou zich van harte gaarne willen aansluiten bij de woorden van de voorzitter van onze fractie in de Tweede Kamer. Wij hebben, aldus spreker, op het gebied van de P.B.O. inderdaad onze wensen, en deze wensen zijn langzamerhand wel zo duidelijk geformuleerd dat hierover geen misverstand kan ontstaan. Maar het lijkt spreker op dit moment bepaald onjuist ons te scharen achter de plus minus tien procent van de kiezers, die met veel lawaai munt trachten te slaan uit die P.B.O.-kwes- tie.

De heer A.E.J. Modderman ('s-Gravenhage) wijst er op dat de fractievoorzitter in de Tweede Kamer ervan uitgaat dat de P.B.O. er op het ogenblik is, en dat men die dus zo goed mogelijk moet maken. Daar is spreker het natuurlijk helemaal mee eens en daar zal een ieder het mee eens zijn. Maar dat is de vraag niet. Die P.B.O. behoort er helemaal niet te zijn. Als men de geschiedenis ervan nagaat is dat een heel vreemde zaak. Dertig jaar geleden ging Professor Romme er zich voorspannen. Professor Romme is enige jaren geleden uit de politiek gegaan en sindsdien hoort men er nauwelijks meer verdedigende woorden over. Integendeel, onze regering bij monde van staatssecretaris De Meijer laat zeer kritische geluiden horen. Men moet hier ook het elektorale element bepaald niet onderschatten. Het is algemeen bekend dat de Boerenpartij hieraan een groot deel van haar succes heeft te danken, niet slechts onder boeren maar evenzeer onder middenstanders in de grote steden. Die stemmen zijn allemaal van ons gekomen. Tenslotte mag men er toch ook niet aan voorbijgaan dat onze eigen Middenstandscommissie zich voor schrapping van deze passage uit het beginselprogram heeft uitgesproken, en dat dit volledig is onderschreven door onze eigen Sociaal Economische Commissie. Spreker moet dus sterk aandringen op aanvaarding van het voorstel van 's-Gravenhage, dat ook door de partijraad is ondersteund.

De heer W. van Amerongen ('s-Gravenhage) zegt dat door de heer Geertsema gesteld is dat de gestaltegeving aan de P.B.O. aan een liberaal beginsel is ontleend. Spreker moet dat ontkennen en wel om de volgende redenen. In de eerste plaats is de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie het geesteswerk geweest van een paar sociale encyclieken van de Paus, Rerum Novarum en Quadragesimo Anno. In deze encyclieken werd de bedrijfsorganisatie in beroep- en bedrijfschappen verkondigd. De anti-revolu-

tionairen hebben er een aanknopingspunt bij gevonden in hun beginsel van de soevereiniteit in eigen kring, en de liberalen hebben, naar mijn mening ten onrechte, gedacht dat de P.B.O. verdedigd zou kunnen worden vanuit het beginsel van de functionele decentralisatie. Spreker dacht dat wij die functionele decentralisatie steeds hebben verstaan in de zin van decentralisatie van de centrale overheid naar lagere overheden, d.w.z. democratisch gekozen overheden, overheden die hun werk in het algemeen belang verrichten, provincie en gemeente. Het is naar sprekers mening dus fout als wij dit hier doortrekken naar de delegatie van overheidsbevoegdheden naar organisaties van het bedrijfsleven, die dan met overheidsgezag worden bekleed. Ten tweede dit. Er is volop beweging over de kwestie van de P.B.O. Het is heus niet de verdienste van de Boerenpartij geweest dat zij hieromtrent de discussie op gang heeft gebracht. Ook in katholieke kring is men bezig zich te bezinnen over de vraag: beantwoordt deze bedrijfsorganisatie nog wel aan het subsidiairiteitsbeginsel? De vakbeweging is over de vorderingen van de bedrijfsorganisatie zeer teleurgesteld en ziet daar op het ogenblik ook in het geheel geen brood meer in. Ook aan werkgeverszijde is met name in industriekringen, geen enkele belangstelling voor de P.B.O. Deze zaak is volop in beweging. En nu gaan wij hier in ons beginselprogramma een aantal zaken noemen die ons in de praktische politiek vastleggen. Zo bijvoorbeeld de verkiezing van de besturen van de schappen, waaraan alle bedrijfsgenoten moeten deelnemen. De organisatiecommissie van de S.E.R. heeft net vastgesteld dat dat technisch niet te realiseren is. Hoe zullen wij dit waar kunnen maken? Wij moeten, als we in ons beginselprogramma met een dergelijk artikel komen, waar maken dat wat hier staat ook in de politiek gerealiseerd kan worden. Omdat deze zaak in beweging is, omdat het geen liberaal beginsel is, adviseert spreker de algemene vergadering om dit artikel niet te aanvaarden.

De heer Prof. Mr. P.J. Oud zou in aansluiting aan hetgeen de heer Geertsema heeft gezegd ook nog wel graag een paar opmerkingen willen maken. De laatste spreker heeft gezegd dat er met die P.B.O. geen enkel liberaal beginsel is gemoeid. Daar is een zeer belangrijk liberaal beginsel mee gemoeid, dat heeft de heer Geertsema al genoemd, daar is mee gemoeid het liberale beginsel van de ontwikkeling van de zelfstandige kracht, dat Thorbecke al voor ons heeft geschetst toen hij er op wees dat de taak van een liberaal gouvernement was om in alle kringen van de maatschappij de zelfstandige kracht te ontwikkelen. Er zijn een heleboel dingen die nu eenmaal geregeld moeten worden, en als die niet geregeld worden door het bedrijfsleven zelf, dan regelt de overheid ze. En nu stellen wij als liberaal beginsel: waar men de zaken zelf kan regelen, daar is dat heel veel beter dan dat de centrale overheid het doet. Dat is het liberale beginsel. Nu kan men zeggen dat de P.B.O. elektoraal slecht ligt, maar zou een liberale partij zich nu van de verkondiging van haar beginselen willen onthouden omdat dat misschien niet bij alle kiezers een gunstig onthaal vindt? Moeten wij nu, omdat er mensen zijn die ageren op een wijze die op zich zelf volstrekt in strijd is met de regelmatige rechtsorde in Nederland, gaan zeggen: laten we ons daarom nu maar van die P.B.O. gaan terugtrekken?

En nu moet U, zo gaat spreker voort, eens rustig lezen - want dat is toch het punt waar het op aankomt - wat er nu gezegd wordt in artikel 19. "Bedrijfsorganen met publiekrechtelijke zeggenschap bekleed behoren slechts te worden ingesteld, indien zowel bij werkgevers als bij werknemers in ruime mate de geneigdheid aanwezig is in deze organen samen te werken". Zou nu, wanneer er bij werkgevers en werknemers in ruime mate geneigdheid is om samen te werken, een liberaal zeggen: dat willen we niet; het is toch maar beter dat de regelingen door de

centrale overheid in Den Haag worden getroffen? Terwijl wij juist in een ander deel van ons program pleiten voor een harmonische ontwikkeling in de maatschappij. Wij zijn tegenstanders van de klassenstrijd, we willen er op aansturen dat werkgevers en werknemers de zaken tezamen in overleg en harmonie regelen, daar zijn wij toch allemaal voor? En nu wordt hier in dit program gezegd dat die bedrijfsorganen alleen moeten worden ingesteld als die neiging tot samenwerking in ruime mate aanwezig is. Dan begrijpt spreker niet hoe men daartegen vanuit liberaal standpunt enig bezwaar kan aanvoeren. Vervolgens wordt in artikel 19 gesteld dat ze het karakter moeten dragen van autonome lichamen; geen verlengde armen van de centrale overheid. Dat willen wij juist niet. De al te warme propagandisten voor de P.B.O. hebben de P.B.O. veel kwaad gedaan. Spreker weet wel dat er een neiging is geweest de P.B.O. van bovenaf op te dringen, maar de heer Geertsema heeft er al aan herinnerd hoe de V.V.D.-fractie zich in de Kamer daartegen heeft verzet. Wij wensen voorts dat het bestuur op democratische wijze zal worden samengesteld, dat de bestuurderen hun benoeming ontleenen aan een verkiezing waaraan alle bedrijfsgenoten kunnen deelnemen. Dit is één stuk bedrijfsdemocratie zoals het hier wordt gezegd. En dan moet men zich niet blind staren op de P.B.O. zoals die op het ogenblik is, en dan moet men hier niet komen vertellen dat de P.B.O. dateert van Rerum Novarum van 1891, toen men aan P.B.O. nog helemaal niet dacht, maar dan moet men goed begrijpen wat hier wordt neergelegd.

De heer Ir. G. Weijers (Heiloo) herinnert eraan dat vanochtend in artikel 11 is aanvaard de decentralisatie en het verschuiven van de werkzaamheid naar kleinere gemeenschappen. Is het nu niet zo dat artikel 19 alleen maar een praktische uitvoering is van artikel 11, en is artikel 19 dan nog nodig?

De heer Drs. J.A.F. Roelen (Zwolle), het voorzitterschap waarnemend, dacht dat zo langzamerhand wel alle notiveringen naar voren zijn gekomen, in het bijzonder wat Professor Oud heeft gezegd, nl. dat wij ons toch wel goed moeten realiseren dat het hier niet gaat over de P.B.O., zoals die op het ogenblik werkt, beladen met alle mogelijke zaken die de een er wel en de ander misschien minder sterk in ziet, doch dat het hier alleen maar gaat om bedrijfsorganen, heel neutraal gesteld, met publiekrechtelijke zeggenschap. Spreker zou ook willen aanhaken bij hetgeen de laatste spreker heeft gezegd. Als men volledig aanvaardt in artikel 11 dat wij streven naar decentralisatie op terreinen van staatkundige en maatschappelijke werkzaamheid, is dit eigenlijk een volkomen logische aansluiting op. En dan moet spreker in dat opzicht toch vragen om begrip te hebben voor het feit dat, alhoewel de Partijraad geadviseerd heeft om deze eerste alinea te verwerpen, het door het bestuur niet verstandig wordt geacht; dat wij juist om de redenen die zopas genoemd zijn zouden willen voorstellen deze passage te handhaven.

De heer Drs. G.M.V. van Aardenne (Dordrecht) zou even het standpunt van de Sociaal Economische Commissie willen toelichten. De Sociaal Economische Commissie heeft namelijk de nota die door de Landelijke Middenstandscommissie is uitgebracht, een doorwrochte nota, in haar vergaderingen besproken, en daaraan een kort rapport gewijd dat aan het Hoofdbestuur is uitgebracht. In dat rapport heeft zij de conclusies van de Landelijke Middenstandscommissie in hoofdlijnen onderschreven, met name dat de samenwerking in het bedrijfsleven veeleer de kant moet opgaan van privaatrechtelijke dan van publiekrechtelijke samenwerking, en dat het juist is dat de gifstanden der verordenende bevoegdheid van publiekrechtelijke organen moeten worden uitgetrokken. De S.E.C. dacht dan ook dat hier inderdaad geen liberaal beginsel ter tafel ligt, en dat het beginsel van maatschappelijke decentralisatie in artikel 11 voldoende grond geeft om eventuele samenwerking daarop te realiseren, maar dat het beslist verwerpelijk is om expliciet een artikel aan de P.B.O. te wijden.

De heer L. Roodenburg (Delden) wil er, naar aanleiding van het feit dat de vorige spreker een nota van de Landelijke Middenstandscommissie heeft aangehaald, op wijzen dat er nog andere bedrijfsgenoten in Nederland zijn die ook met de P.B.O. te maken hebben, en waarvan spreker rustig durft te zeggen dat de P.B.O. goed voor hen werkt, en dan noemt hij de landbouw. In de landbouw heeft men te maken met een klein aantal mensen met een grote mond die zich tegen de P.B.O. verzetten, maar laat men zich vooral niet vergissen in het grote aantal normale rustige burgers die van mening zijn dat, zoals het Landbouwschap op het ogenblik werkt, dit de enige methode is om enig tegenwicht te vormen tegen eisen die van regeringswege kunnen worden gesteld, dat dit de enige methode is om op grond van min of meer gelijkgerechtigheid een advies aan de regering uit te brengen, waarmee zoals in de praktijk is gebleken dan ook wel degelijk rekening wordt gehouden. Spreker moet er dus vooral op wijzen dat het heel makkelijk kan worden uitgelegd als opportuniteit wanneer dit artikel nu gaat verdwijnen. De Landbouwcommissie heeft zich hierover niet uitgesproken omdat zij gewoon van mening was dat zij zich met het voorstel van de Commissie kon verenigen; maar mocht dit nog nodig zijn dan zou spreker het Hoofdbestuur willen vragen dit artikel aan te willen houden.

De heer Drs. J.A.F. Roelen (Zwolle), aansluitend op het betoog van de heer Roodenburg, gelooft dat daarin het bijzonder belangrijke is dat het zo onverstandig moet worden geacht om op dit moment, nu er een P.B.O. is, al is dit dan niet een P.B.O. die wij qua structuur kunnen bewonderen, dit volkomen over het hoofd te zien en een eventuele P.B.O.-goede stijl te gaan negeren. Daar komt bij - spreker wil nog eens uitdrukkelijk op de redactie wijzen - : er staat in artikel 19 dat bedrijfsorganen met publiekrechtelijke zeggenschap bekleed slechts behoren te worden ingesteld, indien enz. En nu vraagt spreker zich inderdaad in gemoede af, dit aansluitend op artikel 11, wat hiertegen nu voor bezwaar kan bestaan.

De heer J.L. Talsma (Winterswijk) stelt vast dat er twee aspecten naar voren zijn gekomen. Enerzijds is, met name door de heer Geertsema, gesteld dat dit een kwestie van principiële liberale politiek zou zijn en als zodanig in het beginselprogramma zou moeten worden opgenomen, anderzijds is door verschillende andere sprekers gesteld dat het op dit ogenblik tactisch toch bepaald niet juist zou zijn het alsnog te schrappen. Spreker ziet hier een tegenstelling die hij niet kan verklaren; hij kan het alleen maar zo zien dat de kwestie van een publiekrechtelijke organisatie in wezen wel een kwestie zou kunnen zijn voor het beginselprogramma, maar het is in feite in de politieke situatie van vandaag de dag zo dat de P.B.O. een bepaald begrip is in het Nederlandse politieke leven. Indien men dat als zodanig in het beginselprogramma introduceert, is dat in de eerste plaats electoraal gezien bijzonder ongunstig en in de tweede plaats zal dan niemand, ook niet onze eigen leden, dit onderkennen als een kwestie van principiële liberale politiek, dan zal men het associëren met de P.B.O., met het hele complex wat daaromheen zit en waaraan politiek Nederland vandaag geen droog brood eet. Spreker zou dringend willen adviseren dit niet op te nemen in het beginselprogramma, maar, als men er stelling tegenover wil nemen en dat zullen wij als partij ongetwijfeld moeten doen, dit te doen in een verkiezingsmanifest of bij een andere daarvoor in aanmerking komende gelegenheid.

De heer Drs. J.A.F. Roelen dacht dat een verkiezingsmanifest nu juist het middel was om die onjuistheden aan de kaak te stellen die wij op het ogenblik in de bestaande P.B.O. waarnemen, en dan moeten wij kunnen teruggrijpen op het beginsel zoals het hier is vastgelegd.

De heer Mr. J. van Someren (Amsterdam) wil waarschuwen tegen de woorden van de heer Roelen, waar deze stelt dat als iets er

eenmaal is het dan ook maar in het beginselprogramma moet worden vastgelegd. Spreker gelooft dat dat helemaal mis is. Men moet in het beginselprogramma vastleggen wat men goed vindt. Spreker gelooft dat de verordenende bevoegdheid van deze organen in vele gevallen misbruikt wordt, en dat daarom deze alinea, die voorgesteld is door de Commissie, uit het beginselprogramma moet worden verwijderd conform het voorstel van 's-Gravenhage.

De heer Drs. J.A.F. Roelen brengt het voorstel van de afdeling 's-Gravenhage tot schrapping van de eerste alinea van artikel 19 in stemming. Spreker aanstateert dat het amendement van 's-Gravenhage is aangenomen, zodat tot schrapping wordt overgegaan.

De heer Ir. K. van der Pols, het voorzitterschap van de heer Roelen overnemend, stelt vast dat de behandeling van het beginselprogramma thans is gevorderd tot artikel 20.

De heer A. Oosterbaan (Voorschoten) zou met betrekking tot artikel 20 namens de afdeling Voorschoten gaarne iets opmerken. Het is helaas zo dat vele kiezers ons nog steeds zien als een puur materialistische club, dit ondanks het beleid van onze fracties in vertegenwoordigende lichamen, welk beleid bepaald in een andere richting wijst. Dit hardnekkige materialistische odium moeten wij kwijt, willen wij ooit een werkelijke volkspartij worden. En dat is toch reeds bijzonder moeilijk, gezien de vaak demagogische en tendentieuze berichtgeving van tegenstanders in de pers en voor radio en televisie. De afdeling Voorschoten acht het daarom politiek beslist niet verstandig om in het onderhavig artikel het eigenbelang ten tonele te voeren. Het woord "eigenbelang" druipt in tegen de geest van deze tijd, de tijd van steun aan de onderontwikkelde gebieden. Het woord is als het ware gediskwalificeerd, het vormt een anachronisme. Op de wellicht weinig geschoolde kiezers heeft dit artikel daarom een averechtse uitwerking en het speelt in de kaart van de tegenstander, die niet zal nalaten het in voor ons ongunstige zin te interpreteren. Daarom het dringend verzoek van Voorschoten dit artikel te schrappen.

De heer H.J.L. Vonhoff meent dat dit een hypocritisch element in ons programma zou brengen; spreker gelooft dat wij dat niet moeten doen. Hij wil duidelijk stellen dat het eigenbelang de positieve motor van vandaag en in feite de achtergrond van ons handelen is. Het is ook niet verwerpelijk, als men dat eigenbelang maar niet ongebreideld zijn gang laat gaan. Spreker hoopt dat men het niet ongebreideld vindt als hij de aandacht van de vergadering uit puur eigenbelang voor de liberale gedachte vraagt voor Liberaal Réveil. Daar heeft men zo'n duidelijke vorm van eigenbelang. Het is ook de invloed op de handelwijze van elke maatschappelijke groepering. Denkt eens aan de houding van vakcentrales en vakbonden op dit punt. Wil men ontkennen dat daar bij de discriminatie tussen georganiseerden en ongeorganiseerden eigenbelang geen rol speelt? Het is daarom onverstandig en onrealistisch om niet te erkennen dat het eigenbelang de drijvende kracht is, en bovendien onrealistisch en onverstandig om daar niet aan vast te koppelen dat wij als liberalen er voor zorgen dat, waar die prikkel van het eigenbelang werkt, de uitwerking ten algemene nutte zal zijn. Dat is niet conservatief, dat is bepaald progressief en dynamisch, dat is rekening houden met de werkelijkheid.

De heer Mr. A.M.C. Geerling (Rotterdam) deelt mede dat de afdeling Rotterdam zich volledig kan aansluiten bij hetgeen door de vertegenwoordiger van Voorschoten is gezegd. Spreker wil er nog speciaal even de nadruk op leggen dat de ontplooiing van het individu een punt is dat verder in het beginselprogramma voldoende aandacht heeft gekregen.

De Voorzitter gaat over tot hoofdelijke stemming. Vóór de amendementen van de afdelingen Voorschoten, Rotterdam en Hilversum, die dit artikel willen laten vervallen worden uitgebracht 205 stemmen; tegen 138 stemmen. Artikel 20 komt hiermede dus te vervallen.

Artikelen 21 en 22.

Besloten wordt conform het advies van de Partijraad.

Artikelen 23 t/m 26.

De Voorzitter doet een voorstel van orde. In de nog restande artikelen is een groot aantal amendementen in het advies van de Partijraad verwezen naar de Redactiecommissie. Het zijn allemaal artikelen die betrekking hebben op het terrein van de Sociaal Economische Commissie. De Partijraad heeft een aantal amendementen ontraden. Wanneer spreker nu voorstelt dat alle amendementen aan de Redactiecommissie ter hand worden gesteld ter nadere overweging in overleg met de Sociaal Economische Commissie, tot wier werkterrein dit behoort, dan kan daar een uiteindelijke formulering worden gevonden die aan de Partijraad voorgelegd wordt. Blijkt bij de behandeling in een van die fasen, hetzij in de Redactiecommissie, hetzij in de Partijraad, dat er een duidelijk verschil van mening bestaat, dan kunnen die punten altijd nog aan een volgende algemene vergadering worden voorgelegd. Spreker mag constateren dat de vergadering in grote meerderheid zich hiervoor uitspreekt. Hij is voor de machtiging, die het bestuur daardoor heeft gekregen, ten zeerste erkentelijk.

Spreker dankt de aanwezigen voor de grote zorg die zij vandaag aan de zaken van de partij hebben willen besteden, en sluit de vergadering.
